Aflevering 3 Juli 1915.

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift

Redactie-adres : Dr. T. HOEKSTRA te Kampen.

Dr. IHMELS' ANTWOORD.

DOOR

Dr S GREIJDANUS.

Die Christliche Wahrheitsgewissheit, ihr letzter Grund und ihre Entstehung, von *Dr. L. Ihmels.* Dritte erw. u. verb. Auflage. Leipzig. 1914. A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung Werner Scholl.
Preis: M. 7.50, eleg. geb. M. 9.—.

De vraag, op welken grond wij zeker zijn van de waarheid, door ons christelijk geloof beleden, is van zeer groot belang, en trok steeds de aandacht. Nadat echter *Kant* een onderzoek naar de grenzen onzer menschelijke kennis ingesteld had, moest ook deze vraag wel in nog breeder behandeling komen. Dientengevolge hebben wij in bovenstaand werk van *Dr. Ihmels* een boek voor ons van 352 bladzijden, compres gedrukt, dat zich uitsluitend met de bespreking dezer vraag bezig houdt.

Dr. Ihmels, een leerling van *Dr. Frank*, en dezen in dankbare erkentelijkheid houdende, voelde, reeds toen hij door *Dr. Frank* in diens *System der christlichen Gewiszheit* ingeleid werd, bij zich de bedenking opkomen, of het Woord Gods aldus wel tot zijn recht kwam, en of het wel aanging, om de zekerheid aangaande de wedergeboorte, ook in den zin van *Franks System* verstaan, op te vatten als de centrale christelijke zekerheid *(Vorwort zur ersten Auflage).* Daarom schreef hij zelf dit zijn werk, dat, in 1901 voor het eerst verschenen, nu in 3en druk „erweitert und verbessert" uitkwam.

Waar het *Dr. Ihmels* in dit zijn boek om te doen is, geeft hij (S. 8) aldus te kennen: „wat hier veeleer uitsluitend onderzocht moet worden, is de weliswaar ten laatste beslissende vraag, wat voor een punt het is, waarop de christen zich ten slotte terugtrekt, wanneer hij rekenschap geven moet van den grond van zijne christelijke zekerheid". Nu zou men dit kunnen opvatten, „als ware een vaststelling bedoeld van den laatsten objectieven grond, waarop onze zekerheid rust". Maar zulks zou nog niet voldoende zijn. „Het onderzoek zelf zal ten minste duidelijk genoeg doen zien, dat in elk geval met de in het lichtstelling van dezen objectieven grond de verantwoording van den christen nog niet tot haar einddoel gekomen kan zijn. Dat is zij eerst dan, wanneer helder wordt, wat naar den subjectieven kant voor den christen den laatsten grond vormt, die hem dwingt tot het vasthouden aan de christelijke waarheidszekerheid. Deze grond moet vastgesteld, en op grond daarvan het ontstaan der zekerheid beschreven worden".

In dit werk geeft *Dr. Ihmels*, na een toelichting omtrent *Die Aufgabe* (S. 1-9), eene *Geschichtliche Orientierung* (S. 10-186), waarin achtereenvolgens gehandeld wordt over *Luther*, *Die altlutherische Dogmatik*, *Vom Pietismus zum Supranaturalismus*, *Frank*, *Herrmann*, *Die religionsgeschichtliche Schule*. En daarna biedt hij eene *Zusammenhängende Darstellung* (S. 187-352). De hoofdstukken hiervan zijn (de titels in het Hollandsch vertaald): *De christelijke waarheidszekerheid als ervarings- en geloofszekerheid aangaande de historische Godsopenbaring* (S. 187-211); *De christelijke waarheidszekerheid als zekerheid aangaande het Woord Gods* (S. 212-241); *De christelijke waarheidszekerheid als zekerheid aangaande de Schrift* (S. 242-263); *De christelijke waarheidszekerheid en de natuurlijke waarheidskennis* (S. 264-291); *De christelijke waarheidszekerheid en de mogelijkheid eener zelfmisleiding* (S. 292-327); *Het ontstaan der christelijke waarheidszekerheid* (S. 328-352).

Reeds deze opsomming alleen kan doen zien niet alleen den gang dezer studie, maar ook hare belangrijkheid; en tevens, welk antwoord *Dr. Ihmels* op bovengenoemde vraag geeft. Bovendien wordt het door hem duidelijk genoeg uitgesproken in deze zinnen: „Aan den anderen kant echter blijft geheel

vaststaan, dat onze zekerheid noodzakelijk Erfahrungsgewiszheit im Sinn eines unmittelbaren Innewerdens is. Daaraan kan ook daardoor niets veranderd worden, dat de Openbaring zich nu als blijvenden grondslag voor de gemeenschap met God heeft doen kennen. Zal veeleer de Openbaring werkelijk de grond kunnen zijn voor onze gemeenschap met God (begründen), dan volgt slechts dit, dat het ook tegenover deze Openbaring tot een persoonlijk gewaarworden (Innewerden) komen moet" (S. 204).

De lezing van dit boek doet weldadig aan door de ondubbelzinnige belijdenis van het christelijk geloof. Krachtens schepping is de mensch door God op God aangelegd (S. 235, 237); maar hij mist in gevallen toestand ook de geschiktheid tot geloof in Gods openbaring (S. 206); zoodat de analyse van het ontstaan der geloofszekerheid ten laatste op de erkentenis van een wonder uitkomt (S. 232); hetwelk gewerkt wordt door Gods scheppende kracht, welke door middel van het Evangelie zich doorzet, en zelve eerst in den mensch de vereischten voor de opneming van dit Evangelie schept (... durch das Evangelium sich vollziehend selbst erst in dem Menschen die Aufnahmebedingungen für dies Evangelium schafft, S. 227; vgl. S. 230). Het openbaringswoord, door den H. Geest gewerkt, is zelf een integreerend bestanddeel van het geheele openbaringsproces (S. 219, 224). Een wetenschappelijk onderzoek kan niet tot basis strekken voor ons geloof (S. 194), ook niet voor ons geloof aan de Schrift (S. 212 f.); terwijl er ook anderszins geen sprake vallen kan van zelfstandigheid tegenover de H. Schrift (S. 215 f).

Ook anderszins is deze degelijke en leerrijke studie zeer der kennisneming waard. Maar in haar antwoord is zij geheel Luthersch: d. w. z. dat zij zich geheel op anthropologisch-soteriologisch standpunt plaatst. Dat blijkt reeds terstond uit de omschrijving van het begrip „christelijke waarheid". „Nu is echter in werkelijkheid de christelijke waarheid niets minder dan zulk een hoop van leerstellingen. Zij heeft in eerste linie in het geheel geene betrekking op leerstellingen, maar op een feitelijken toestand (Tatbestand), op het feit of bestaan van onze gemeenschap met God (den Tatbestand unserer Gemeinschaft mit Gott). Alles wat er aanspraak op maken wil, christelijke waarheid te zijn, moet op de eene of de andere wijze er toe dienen, om

deze gemeenschap met God naar haar wezen, haar worden, en hare voltooiing te beschrijven. Staat het er zoo mede, dan heeft de vraag naar den grond van de christelijke zekerheid alleszins daar hare grondige beantwoording gevonden, waar de wijze aangewezen wordt, op welke de zekerheid der gemeenschap met God zich voor den christen waarborgt" (in der die Gewiszheit der Gottesgemeinschaft dem Christen sich verbürgt, S. 189).

Nu is zeer zeker de waarheid een samenhangend geheel, en heeft zij ook eene soteriologische strekking. Doch hoezeer daar ook een onlosmakelijk verband zij tusschen heilszekerheid en waarheidszekerheid (S. 193), zoo gaat het toch niet aan, om het hier in te stellen onderzoek terug te voeren enkel tot de vraag naar den laatsten grond van den Tatbestand van onze gemeenschap met God (S. 190); en de vraag naar den *grond* der zekerheid te vereenzelvigen met, of te vervangen door die naar de *wijze*, op welke de zekerheid der gemeenschap met God zich aan den christen waarborgt.

Met deze Zentralgewiszheit bedoelt *Dr. Ihmels* niet „als zou en moest uit de fundamenteele stelling, dat het christendom gemeenschap met God is, het geheel der christelijke waarheid afgeleid worden"; maar, dat „de Godsgemeenschap gemeend is in haren geheelen omvang, zooals zij feitelijk uit kracht van de Godsopenbaring, welke haar grondslag is (begründenden), zich vormt" (S. 190). Voor de duidelijkheid echter ware wel gewenscht, dat *Dr. Ihmels* dit nader uitgewerkt had, om helder in het licht te stellen, hoe wij door ervaring, in den zin van een onmiddellijk gewaarworden (unmittebares Innewerden), zekerheid verkrijgen bv. aangaande Gods onafhankelijkheid, Zijne eeuwigheid, eenvoudigheid, alomtegenwoordigheid enz.; en hoe wij in of door onze heilszekerheid verzekerd worden bv. hiervan, dat God tot Adam gesproken heeft wat wij lezen in Gen. 2 : 16, 17, en dat de wereld door God geschapen is in „zes dagen" (Gen. 1, Ex. 20 : 11), en dat onze Heiland ten derden dage, en niet bv. op den tienden dag, is opgestaan uit de dooden. Op welke wijze zou onze zekerheid aangaande dergelijke waarheden gegrond kunnen zijn in, of gewaarborgd kunnen worden door ervaring? (Vgl. voor het begrip Erfahrung bv. S. 207). „Hoe men daarom ook immer de zaak beziet, altijd

worden wij steeds weer teruggewezen op de ervaring, die het christen-zijn constitueert" (die den christenstand konstituierende Erfahrung, S. 237). Zou de vrees zonder grond zijn, dat het gebied van „christelijke waarheid" wel eens wat zeer beperkt genomen kon worden?

Nu kent de christen ten laatste maar éene Godsdaad. welke zijne zekerheid aangaande de gemeenschap met God dragen kan: de genadige openbaring Gods, zooals zij in den Persoon van Christus hare afsluiting verkregen heeft (S. 202). Voor den enkele wordt deze bemiddeld door het Woord Gods. „Gelijk God in de historische openbaring seine Zuwendung zur Menschheit vollzogen hat, so vollzieht sich in dem Offenbarungswort seine Zuwendung zu dem Einzelnen" (S. 225). Daardoor wordt het de vraag, hoe wij zekerheid bekomen omtrent het Woord van God. Dit geschiedt van den inhoud uit. „... zoo zal alles daarop aankomen, om duidelijk te maken, hoe dit Woord met zijn zeer bepaalden inhoud, waarin de openbaring Gods hare uitdrukking gevonden heeft, en van dezen inhoud uit, zich als Godswoord tot hem aan den christen bezeugt und vergewissert (S. 225). *Dr. Ihmels* licht dit (S. 233) zoo toe, dat hij schrijft: „Dat zeer bepaalde Evangelie met zijn zeer bepaalden inhoud is het, hetwelk de levende God zoo in het hart inspreekt (in das Herz hineinspricht), dat de mensch begint toe te luisteren, en de stem zijns Gods, die met hem spreekt, begint te hooren." En dit vindt nog weer nadere omschrijving, als het ten slotte (S. 240) luidt: „... van het Evangelie, dat hij nog niet verstond, zijn op den christen zulke indrukken uit- en overgegaan, dat hem uit het verkondigde Woord de gestalte van den voor hem gekruisigden en opgestanen Zone Gods tegemoet kwam, en hij de feitelijk zich voltrekkende toeneiging van zijn God... als zoodanig in het geloof waagt aan te nemen (zu bejahen), en aan het Evangelie leert toevoegen: dit is een getrouw woord en alle aanneming waardig, dat Jezus Christus in de wereld gekomen is om zondaren zalig te maken (I Tim. 1 : 15)".

Dit Woord Gods komt alverder tot ons slechts door de H. Schrift. Waarom vervolgens ter sprake moet komen de band aan de H. Schrift. „Dan echter rijst de vraag, inhoever dit Woord Gods vereenzelvigd worden mag met de H. Schrift,

m. a. w. of, en in welken zin, de zekerheid aangaande de christelijke waarheid verbonden is met de zekerheid omtrent de H. Schrift" (S. 242). Zoo komen wij na eene lange redeneering ten laatste toch uit bij de H. Schrift, om aangaande haar zekerheid te hebben. Hoewel hierbij nu niet aan een tijdelijke opvolging, maar aan een Fortschritt in logischem Sinne gedacht moet worden (S. 243), doet zich toch onwillekeurig de vraag voor, of er geen kortere weg is, om tot zekerheid aangaande de H. Schrift te komen? Van het Evangelie zegt *Dr. Ihmels* (S. 226), dat eene zeer bepaalde boodschap met de pretentie van eene boodschap Gods te zijn, op den mensch aandringt. Wanneer dit nu echter eens niet enkel van de heilboodschap in enger zin gold, maar van de H. Schrift *als zoodanig en in haar geheel?* Dan zou niet alleen zulk eene voorafgaande lange redeneering onnoodig zijn, maar behoefde ook de waarheid niet zóó tot haar centrum van speciale heilswaarheid (den Tatbestand unserer Gemeinschaft mit Gott) samengedrongen te worden. Wij hebben het dan te doen met datgene wat God ons heeft geopenbaard, in zijn ganschen omvang, van welken inhoud het ook zij, en zooals wij dat kunnen leeren kennen uit de H. Schrift. Van soortgelijke beschouwing evenwel wil *Dr. Ihmels* niet veel weten. „Dan echter", schrijft hij, „kan het slechts de inhoud der verkondiging zelf geweest zijn, welken de H. Geest zóó wist (vermochte) te betuigen, dat hij onder alles, wat hem in de harten der hoorders in den weg stond, toch hen tot de bekentenis noodzaakte: dat is Gods Woord voor u. Ook nergens anders leidt datgene, wat de H. Schrift over het ontstaan van de zekerheid aangaande het Evangelie aanduidt, op eenigerlei wijze tot de voorstelling, als bewerkte (begründe) de H. Geest in de eerste plaats slechts de formeele zekerheid aangaande de verkondiging als Gods Woord. Veelmeer laat de wijze, waarop, volgens de H. Schrift, het heilbegründende werken van den H. Geest eenerzijds in verband staat met den Persoon des Heeren, anderzijds echter met de geweldigste innerlijke omzettingen vergezeld gaat, eenvoudig geene ruimte voor de voorstelling, hoe dit anders dan door middel van den inhoud van het Evangelie geschieden kon" (sich vermitteln könne, S. 226; vgl. S. 218/219). Nu kunnen wij deze

formuleering van „nur eine formale Gewiszheit" laten rusten: maar waarom zou Gods Woord zich *als Gods Woord* alleen dan kunnen doen kennen en aannemen, wanneer zijn inhoud Evangelie in enger zin is? Blijkt de redeneering aldus niet te weinig theologisch, en te zeer anthropologisch-soteriologisch, d. i. niet genoegzaam rekenend met Gods grootheid en kracht, en te veel zich beperkend tot den mensch en zijn heil? Ook kan vervolgens de vraag gedaan worden, welke beteekenis de zekerheid aangaande de H. Schrift nu in *Dr. Ihmels* systeem heeft. *Dr. Ihmels* schrijft: „Bestaat onze zekerheid omtrent de waarheid slechts in den vorm van eene bevestiging (Bejahung) van de verkondiging, die tot ons uitgaat, dan is zij van tevoren noodwendig tegelijk bevestiging (Bejahung) van het woord der Schrift... Zoo is de christen daar, waar hij zeker geworden is van de centrale christelijke waarheid, juist daarmede ook feitelijk zeker geworden van den centralen inhoud der Schrift" (S. 242). Zooveel schijnt in elk geval wel duidelijk, dat de beteekenis van de zekerheid aangaande de H. Schrift geene fundamenteele is: zij is niet primair, maar secundair, zij het al niet in temporeelen, dan toch in logischen zin. „Veelmeer komt ook de gewisheid aangaande deze uitsluitend langs denzelfden weg als de centrale vergewissing tot stand, nml. zóó, dat de christen in persoonlijke ervaring zeker wordt van het woord der Schrift" (S. 242/243).

Deze zekerheid aangaande de H. Schrift is bij den afzonderlijken geloovige ook steeds slechts wordende. „Altoos blijft het vaststaan, dat zekerheid aangaande den omvang der Schrift bij den afzonderlijken christen slechts als wordende voorhanden kan zijn. Wat bereikt kon worden, was slechts de aanwijzing, hoe de voortgaande vergewissing aangaande de Schrift, die onder het voortgaande heilsgetuigenis des H. Geestes tot stand komt, ook bij den afzonderlijken christen eene zekere aanvulling (Ergänzung) vindt door de wijze, op welke hij deel heeft aan eene in denzelfden H. Geest, als het beginsel der charismatische toerusting, zich voltrekkende keuring der gemeente inzake den omvang van den kanon, of althans bekwaam is, om daarover een oordeel zich te vormen, dat voor de behoeften en omstandigheden van zijn persoonlijk christelijk leven passend en genoegzaam is" (S. 260).

Volgens *Dr. Ihmels* ligt de vastigheid der zekerheid van een christen ten slotte in de zekerheid aangaande zichzelven. „De christelijke zekerheid is in strengen zin Selbstgewiszheit — dat is hare eigenaardige sterkte. Onmiddellijke zekerheid heeft de mensch slechts aangaande zichzelven, en alle andere zekerheid is in hare waarde afhankelijk van de mate, waarin zij met de Selbstgewiszheit des menschen samenhangt" (S. 322). Doch is deze zekerheid aangaande onszelven wel zóó onschokbaar, dat op haar alle andere zekerheid bij ons zou kunnen rusten?

Vanwaar ook alverder het verschijnsel, dat Gods Evangelie bij den een geloof werkt, en bij den ander, wien het evenzeer gepredikt wordt, niet? Duidelijk zegt *Dr. Ihmels*, dat het God zelf is, die vooraf door het Evangelie ook de vereischten tot aanneming daarvan (die Aufnahmebedingungen für dasselbe) in den mensch scheppen moet, (S. 232). „Wie op eenigerlei wijze anderen tot de kennis der waarheid zoude willen leiden, kan zich niet ernstig genoeg van deze dubbele waarheid doordringen, dat alleen Gods Geest geloof werken kan, en dat deze Geest waait, waar Hij wil" (S. 329). Maar nu schrijft *Dr. Ihmels* ook: „Daarom zoude het ook ten volle onmogelijk en onjuist zijn, wanneer men in de werking, van dit Woord ervaren, mechanisch zou willen pogen te scheiden tusschen datgene, wat op rekening van den inhoud, en wat tot de werking van Goddelijke causaliteit teruggebracht moest worden; en zich het verloop ongeveer zóó te willen denken, dat Gods bovennatuurlijke krachtswerking het hart voor het Evangelie ontsloot, dan echter de inhoud van het Evangelie zuiver psychologisch het geloof in den mensch werkte" (S. 233). Nu late men weer dit „mechanisch" en „rein psychologisch" daar; doch wanneer het „unmöglich und falsch" heet, te onderscheiden tusschen eene werking van Gods Geest, die het hart opent, en eene andere werking Gods door middel van Zijn Woord, die alzoo doordringt tot binnen in het hart (Hand. 16 : 14,) dan wordt daarmede de voorstelling gewekt, dat alles geschiedt door de werking Gods *enkel door Zijn Evangelie* (vgl. ook S. 227); waardoor er geene duidelijkheid komt over de vraag, waaraan het toe te schrijven is, dat eene zelfde Evangelieverkondiging bij den een geloof werkt, en dit niet doet bij den ander; nu wel, dan niet. Werkt

God die „schöpferische Machtwirkung” den eenen keer meer in of door Zijn Evangelie, dan den anderen? Of wordt de gunstige of niet-gunstige uitwerking bepaald door de innerlijke gesteldheid van den mensch? Dan zou, in remonstrantschen zin, de mensch de beslissing geven. En nu luidt het, voor misverstand minstens niet geheel onvatbaar: „want dat is nu de keerzijde van de zaak, dat het ten laatste slechts op dit eene aankomen kan, nl. om voor de Goddelijke zelfbetuiging in het Woord zich te laten openen” (S. 329).

Hoeveel schoons deze studie alzoo ook bevatte, toch bevredigt zij niet. Zij is eenzijdig Luthersch. Ofschoon *Dr. Ihmels* ook *Calvijn* en de opvatting der *Gereformeerden* wel eens ter loops noemt, heeft hij het toch blijkbaar niet noodig geoordeeld, aan hen en de uiteenzetting hunner voorstelling ook minstens één hoofdstuk toe te wijden. Hij schijnt bovendien met de denkbeelden in dezen van de *Gereformeerden*, of althans van *Calvijn*, niet geheel op de hoogte te zijn. „Men vormt zich eene scheeve tegenstelling”, schrijft hij, „wanneer men oordeelt, dat wel is waar de christelijke heilszekerheid op de openbaring rust, maar daarentegen de waarheidszekerheid geheel op subjectieve ervaring. Daaraan is juist, dat inderdaad de vraag naar den laatsten grond van christelijke waarheidszekerheid nooit door het terug gaan op het een of ander objectieve, geheel opgelost kan worden. Het wijzen op de Openbaring brengt zekerlijk de zaak nog niet ten einde, want er wordt juist gevraagd, wat mij zeker doet zijn van de Openbaring. Verwijst men echter daarvoor naar het Openbaringswoord, dan keert blijkbaar ook hier de vraag terug, waardoor de waarheid van dit Woord ons gewaarborgd wordt (sich verbürge). Beroept men zich eindelijk op het testimonium spiritus sancti internum, hetwelk ons zeker maakt van het Openbaringswoord, dan is men zooals vanzelf spreekt daarmede weder in zijn recht, maar een laatste antwoord is nog altijd niet verkregen, want nu wordt de vraag weder, waardoor dit getuigenis zich aan ons als datgene, wat het zijn wil, onmiskenbaar doet kennen (beglaubigt). Intusschen, dit alles beteekent toch slechts, wat voor ons reeds lang vaststaat, dat eindelijk ook onze christelijke waarheidszekerheid noodwendig van subjectieven aard is. De andere vraag is daarentegen hiermede nog in het

geheel niet aangeroerd, waarvan ik dan nu subjectief zeker moet zijn, om daarin een waarborg te hebben voor de werkelijkheid der gemeenschap met God. Dat is de vraag, op welke het hier aankomt, of ik deze zekerheid kan laten rusten op datgene, wat ik innerlijk doorleef (erlebe), of alleen op de openbaring Gods. En hier, meenen wij, kan het antwoord niet twijfelachtig zijn. Welke beteekenis ook ooit de ervaringen (Erlebnisse), welke ik van (an) de gemeenschap met God maak, voor mij mogen hebben... zoo zoude ik toch op haar nooit de zekerheid der gemeenschap met God kunnen doen rusten (gründen). Doch ik heb nu eemaal geene andere wijze, om mij in 't geheel te vergewissen van de werkelijkheid der gemeenschap met God, dan daardoor, dat ik persoonlijk mij verzekere van hare werkelijkheid. Dat er zoo iets ontzaglijks bestaat als eene gemeenschap van den mensch met God, dat durf ik inderdaad alleen daarom te gelooven, omdat God in Zijne Openbaring mij tot deze erkentenis dwingt. Omdat God zichzelven in Zijnen Zoon volkomen tot gemeenschap aanbiedt, daarom alleen geloof ik, dat Hij gemeenschap met de menschen wil" (S 203).

Nu gaf in elk geval Calvijn eene andere voorstelling van het testimonium Spiritus Sancti, dan hier aangeduid wordt; vgl. mijn *Karakter van het testimonium Spiritus Sancti volgens Calvijn*, Geref. Theol. Tijdschrift, 14en jaarg., afl. 12. Met de door mij in dat artikel ontwikkelde uiteenzetting van *Calvijns* meening stemt overeen wat *Prof. B. B. Warfield* schrijft in zijne studie *Calvin's doctrine of the knowledge of God* (The Princeton Theological Review, 1914, p. 219—325). „In deze Schriften alleen daarom bezitten wij eene adequate openbaring van God; en deze openbaring is als zoodanig geattesteerd door onwederstandelijke uitwendige evidentie, en attesteert zichzelve als zoodanig door zoodanige kenteekenen van inklevende Goddelijkheid, dat geen normale geest die kan wederstaan. Maar de door de zonde verduisterde geesten, tot welke zij zich richt, zijn geen normale geesten, maar door de schrikkelijke ontreddering der zonde verward. Wat voor subjectief effect kan in eenen door de zonde verblinden geest hebben zelfs eene rechtstreeksche openbaring van God? De openbaring van God is haar eigen geloofsbrief. Zij heeft geene behoefte aan een

ander licht, dat er over schijnen moet (to be thrown upon it), behalve dat, hetwelk uitstraalt van haar zelve: en geen ander licht kan het effect bewerken, dat haar eigen schittering als openbaring Gods moest hebben. Maar alles is vruchteloos, wanneer de ontvankelijkheid verwoest is door de zonde. Voor zondaren is daarom vereischt eene herstellende werking op hunne zielen, voordat het licht van het Woord zichzelf als licht aan hen kan accrediteeren. Deze herstellende werking op de zielen van zondige menschen, waardoor zij in staat gesteld worden het licht waar te nemen, is geheeten getuigenis van den H. Geest: hetwelk daarom juist de subjectieve werking van den H. Geest op het hart is, krachtens welke dit geopend wordt voor de waarneming en opneming van de objectieve openbaring van God. Het getuigenis des Geestes kan dus niet de plaats innemen van de objectieve openbaring van het Woord: het is geene openbaring in dezen strikten zin. Het veronderstelt de objectieve openbaring, en bereidt slechts het hart voor om daarop te antwoorden, en haar aan te nemen (to embrace). Maar de objectieve openbaring kan geen effect maken op het onvoorbereide hart. Wat de werking van den Geest op het hart doet, is dus inplanten, of liever herstellen, een geestelijken zin (sense) in de ziel, door welken God herkend wordt in Zijn Woord. Wanneer deze geestelijke zin aangebracht is, is daar geene behoefte meer aan uitwendige bewijzen, dat de Schrift het Woord van God is: het Woord van God wordt alszoodanig even onmiddellijk waargenomen als licht wordt waargenomen als licht, zoetheid als zoetheid, even onmiddellijk en even zeker", p. 222/223. Vgl. p. 261/*262*, 270—*272*, *275*, *277*, *284*, *296*/297, 304/305, *308*, 324/325.

Bij eene, hen onderling vergelijkende bespreking van *Luther* en *Calvijn*, p. 298 etc. schrijft *Prof. Warfield*: „Indien het Woord het voertuig is, door hetwelk de kennis van Christus tot de ziel gebracht wordt, volgt het vanzelf, dat wij slechts dan, wanneer onze geest vervuld is met een deegen eerbied voor het Woord, als wij door het licht des Geestes in staat gesteld zijn en met overmacht (prevalently) geleid, om Christus daarin te zien, Christus kunnen aannemen met een waar (sound) geloof: zoodat men naar waarheid zeggen kan, dat

geen mensch de geringste ware en zuivere (sound) kennis van Christus hebben kan, zonder te leeren uit de Schrift... Geloof in de Openbaring, waarvan Christus het wezen is, en geloof in Christus, het wezen dezer Openbaring, zijn logisch van elkander onafscheidelijk (implicates), zoodat het een het ander insluit: en wij zouden waarschijnlijk het naast bij Calvijns gedachte komen, als wij, zonder vragen naar tijdrekenkundige opelkandervolging op te werpen, erkennen zouden, dat zij te zamen in de ziel opkomen. Het wezenlijk verschil tusschen Calvijns opvatting en de gewone Luthersche voorstelling inzake dit punt ligt in de grootere diepte van Calvijns inzicht, en de grootere nauwkeurigheid van zijne ontleding. De Lutheraan is geneigd, om met het geloof te beginnen, terwijl dit dan natuurlijk gedacht wordt in zijn volkomensten vorm (apex), als geloof in Jezus Christus onzen Verlosser; en, om al het andere uit dit geloof als zijn laatsten wortel te doen voortvloeien. Weinig aandrang heeft hij, om nauwkeurig te onderzoeken, wat aan het geloof vorafgaat, en waar het geloof zelf uit voortkomt. Calvijn dringt door tot achter het geloof, tot de scheppende werkzaamheid van den H. Geest op het hart, en het nieuwe schepsel, dat daardoor voortgebracht wordt, en wiens het geloof is; en hij is daarom gedreven door een drang, die uit de zaak zelve voortvloeit, om de verhoudingen te beschouwen, waarin de onderscheiden werkzaamheden van dit nieuwe schepsel tot elkander staan, en om het geloof zelf, dat het voornaamste daarvan is, te ontleden in zijn verschillende bewegingen. Het gevolg daarvan is, dat „efficacious grace" — wat wij in het moderne spraakgebruik „wedergeboorte" noemen — de plaats van fundamenteel beginsel inneemt in Calvijns heilsleer, en dat hij bij uitnemendheid de theoloog van den H. Geest wordt" p. 300/301.

Omtrent het punt in kwestie komt mij de voorstelling van *Calvijn* juister voor dan het antwoord door *Dr. Ihmels* gegeven. Erfahrung in den zin van *Dr. Ihmels* is zonder twijfel van groote en onmisbare waarde. Maar het betoog, dat zij als de laatste grond beschouwd zou moeten worden van „die christliche Wahrheitsgewiszheit", schijnt mij ook door hem nog niet geslaagd.

HET GEBEDSLEVEN VAN IMMANUËL

DOOR

Ds. F. KRAMER te *Beverwijk.*

I.

Iedereen acht het als iets, wat van zelf spreekt, dat de Zaligmaker gebeden heeft, en evenwel is het niet onwaarschijnlijk, dat de titel van dit opstel toch zekere ontroering wekt. Dr. H. Bavinck schreef daaromtrent in den 2en druk zijner Dogmatiek (III pag. 431): „Wel werd er ook vroeger over gehandeld, ... maar voor de kennis van Jezus als mensch is er nog te weinig gebruik van gemaakt." Dezelfde klacht, dààr tegen de theologen van beroep geuit, kan ook gedaan worden over de gewone prediking en de catechisatie. Dat komt bv. aan het licht bij de behandeling van Zondag 6 of 14 van den Heidelbergschen Catechismus, waarin gehandeld wordt over de menschelijke natuur des Heeren. Gewoonlijk wordt dan wel aangetoond, dat Jezus honger en dorst, droefheid en vreugde heeft gekend; aan het bidden echter denkt men meestal niet, en toch weten allen, dat in het bidden de trekken van den naar Gods beeld geschapen mensch het best voor den dag treden. Allicht is dat te wijten aan de nawerking van vroegere dagen, toen Jezus' menschelijke natuur meer gezocht werd in zijn uitwendig — dan in zijn inwendig leven. Misschien ligt de oorzaak in de docetische opvatting, die velen aankleeft, om nl. Jezus' zieleleven te vereenzelvigen met zijne Goddelijke natuur.

Toch hebben theologen wel degelijk over den biddenden Jezus gesproken. Zoo vond ik in Augustinus' predicaties, met name over de Psalmen, gedurig de gedachten, die in de kerk zijn blijven voortleven. Zij komen hierop neer. Christus is God en mensch. Als God kan hij niet bidden: tot wien, om wat, hoe zou hij dat moeten doen? Als God wordt tot Christus gebeden. Hij echter, die met den Vader dezelfde Goddelijke natuur bezit, heeft ook onze menschelijke natuur aangenomen. Daardoor is Hij Middelaar, niet tusschen den Vader en de

menschen, maar tusschen God Drieëenig en de zondaren. Als mensch nu is hij zwak, en daarom bidt hij. Hij bidt voor ons als onze priester; hij bidt in ons als ons hoofd. Door den Geest der profetie zijn daarom ook de gebeden in de Psalmen als de zijne aan te merken. Het slot van Ps. 35 : 13: „mijn gebed zal in mijn schoot wederkeeren", als ook door Christus gesproken, wordt dan verklaard als: in mij zelf roept de menschheid in mij zelf de Godheid aan. En daar Christus ten slotte de Meester is, leert hij ons door zijn bidden tevens, hoe wij bidden moeten.

De Scholastieken hebben zich evenzeer bezig gehouden met het gebed van onzen Heere Jezus, en daarbij worden de volgende vijf vragen behandeld: „of het bij Christus behoorde, dat hij bad; of Christus nu in den hemel waarlijk en eigenlijk voor ons bidt; of Christus gebeden heeft krachtens zijne „sensualitas"; of Christus voor zich gebeden heeft; en eindelijk of Christus' gebed altijd verhoord is geworden." In de gegeven antwoorden kan men deze gedachten vinden: Christus is waarlijk God en heeft dus een Goddelijken wil, krachtens welken hij alles kan, wat hij wil, maar hij is tegelijk waar mensch, en als zoodanig heeft hij een menschelijken wil, die niet kan, wat hij wil, tenzij door de kracht Gods. Als mensch bidt Christus derhalve, dat God zijnen wil vervulle, wetend, dat hij door Gods beschikking sommige dingen alleen door het gebed verkrijgen zou. Bij dat bidden moet men onderscheiden: allereerst het oneigenlijke gebed, dat gaat over iets van de „sensualitas", waarin de begeerte, die uit de menschelijke natuur komt, zich uitspreekt, bv. de wegneming van den lijdensbeker, waarbij altoos ondersteld is: als nl. niets anders het verhindert. Daardoor wilde Christus ons leeren: 1) dat hij aangenomen heeft onze ware menschelijke natuur met zijne natuurlijke gewaarwordingen; 2) dat een mensch krachtens zijne natuurlijke gewaarwording iets willen kan, wat God niet wil; 3) dat een mensch zijne eigene gewaarwording aan den wil Gods moet onderwerpen. In de tweede plaats het eigenlijke gebed, dat voortkomt uit de „ratio", waarin de eigenlijke wil, na alles wel overwogen te hebben, zich uitspreekt. Dan wilde Christus niets dan wat hij wist, dat God wilde en dat bidden is altoos

verhoord, en wordt het nog; want ook nu bidt Christus voor ons in den waren zin des woords, want, al is het anders dan op aarde, toch uit hij daarboven zijne begeerte naar ons heil. Ten slotte wordt er ook door hen aan herinnerd, dat zijn bidden ons tot voorbeeld dient.

Wat de Hervormers betreft, bij hen vindt men meer opmerkingen van practischen aard, als zij over het bidden van Jezus spreken. Zoo zegt Luther bv. in zijne verklaring van Joh. 17 „Dieser Ursache halben lehret uns Christus mit seinem eigen Exempel, neben der Predigt, des Gebets nicht (zu) vergessen, auf dasz das Wort nicht ohn Frucht abgehe und gehandelt werde.... Hie sollen wir nu sehen, was diesz Gebete für Tugend hat. Denn erstlich sind drei sonderliche Stück darinne, und fürnehmlich das, so zum Gebet uberaus wohl dienet: (Erstlich) dasz man Gott danke, rühme und erzähle die Wohltat, zuvor von ihm empfangen;...darnach, das Gebete und die Noth fürgetragen;...und zum Dritten, dasz man erausfahre, umb sich greife und begehre, dasz Idermann möchte geholfen werden. Diese drei Stück führet er hie auch nach einander."

Zoo doet ook Calvijn in zijne verklaring der Schrift, waarin van het gebedsleven van Immanuël sprake is, al gaat hij daarop ook dieper in, zooals blijken kan uit de volgende gedachten, die ik bij hem las: bv. van de teekenen bij den Doop zegt Calvijn, dat het voornamelijk voor Johannes was, „al spreek ik niet tegen, dat ook Christus, voorzoover hij mensch was, daardoor van zijne roeping meer verzekerd werd. En daartoe schijnen Lukas' woorden te strekken, als hij zegt, dat de hemelen geopend werden, toen Christus bad; want, ofschoon hij bij zijne gebeden altijd het nut van anderen voor oogen had, had hij toch als mensch noodig, wanneer hij zulk een zwaren dienst is ingetreden, dat hij door eene bijzondere kracht des Geestes gewapend werd." — Bij de keuze der apostelen: „En zekerlijk heeft de Heere niet zoozeer om zijnentwil gebeden, als wel om ons een regel voor te schrijven... Wat dan, zal iemand zeggen, heeft Christus dan niet in allen ernst van den Vader, gevraagd, dat Hij bij zijne verkiezing de leiding zou nemen? Dat erken ik ten volle, en tegelijk voeg ik er bij, dat hij door dit bewijs verklaard heeft, hoe bezorgd hij was voor zijne kerk.

Derhalve heeft hij niet op alledaagsche wijze den Vader gebeden, maar heeft hij den ganschen nacht in den gebede doorgebracht." — Bij de spijziging der vijf duizend. „'t Opheffen der oogen naar den hemel drukt het ernstige en krachtige gevoel bij het bidden uit. Daarom evenwel is deze houding niet altoos noodzakelijk, als wij bidden; maar de Zoon Gods deed het, omdat hij zulke voor onze menschelijke zwakheid nuttige ceremoniën niet veronachtzamen wilde." — Na de spijziging zegt Johannes, dat Jezus om de schare ontweek op den berg, Calvijn echter maakt het gevaar der discipelen op het meer tot de stof des gebeds, en zegt: „'t Is waarschijnlijk, dat de Zoon Gods, wien het komende onweder in 't minst niet verborgen was, het heil der zijnen in zijne gebeden niet veronachtzaamd heeft; maar dan wekt het verwondering, waarom hij niet liever in het gevaar te hulp kwam, dan dat hij zijne aandacht aan het bidden wijdt. Maar opdat hij de rol van Middelaar vervullen zou, heeft hij betoond, dat hij waarlijk God en mensch was, en de bewijzen van beide naturen geleverd, gelijk dit vereischt werd. Terwijl hij alles in zijne macht had, betoonde hij zich door te bidden mensch, en dat deed hij niet in schijn, maar daardoor gaf hij een bewijs van het wezenlijke gevoel zijner menschelijke liefde jegens ons. Daarbij heeft zijne Goddelijke majesteit zich dan eenigszins stil gehouden, welke zich weldra op hare beurt openbaarde. Verder is in het beklimmen van den berg de gelegenheid gezocht om buiten alle drukte te kunnen bidden... want ofschoon Christus aan het euvel der afleiding en verslapping niet leed, heeft hij ons toch door zijn voorbeeld willen leeren, alle hulpmiddelen ijverig te gebruiken." — Bij de verheerlijking op den berg: „Lukas zegt, dat dit geschied is, terwijl hij bad. Uit de omstandigheid van plaats en tijd mag men besluiten, dat hij juist gesmeekt heeft, wat hij verkreeg, dat de glans van den nieuwen vorm een zichtbaar beeld zijner Godheid zou wezen. Niet alsof hij smeekend van elders te bidden had, wat hij niet bezat, of omdat de wil des Vaders twijfelachtige ware, maar omdat hij gedurende de gansche loopbaan zijner vernedering altijd den Vader voorlegde, wat hij van Godswege deed, en ons door zijn voorbeeld tot het bidden wilde aansporen." — Bij de dankzegging voor Gods

verkiezing der kleinen:... „Meer kracht heeft het bidden, dat tot den Vader wordt gericht, dan wanneer hij met de discipelen daarover gesproken had; ofschoon het zeker is, dat hij ook met het oog op hen en om hunnentwil den Vader gedankt heeft, opdat hen de nederige en onaanzienlijke vorm der kerk niet zou ergeren.... Door deze woorden betuigt hij in dat besluit des Vaders te berusten, dat van het menschelijk gevoelen zoo zeer verschilt... Christus kon zeker de oorzaken van het verschil, die er waren, in het midden brengen, doch met Gods welbehagen tevreden spoort hij niet verder na, waarom Hij de kleinen liever tot de zaligheid roept dan anderen". — Bij de opwekking van Lazarus: „Christus begint met eene dankzegging, terwijl hij niets gevraagd heeft; maar ofschoon de evangelist niet met even zoovele woorden vertelt, dat Christus gebeden heeft, is het echter geenszins twijfelachtig, of er is eene bede aan voorafgegaan; anders kon hij immers niet verhoord zijn geworden . . . Nu hij Lazarus' leven verkregen heeft, dankt hij den Vader. Dat hij verder die macht aan den Vader toeschrijft en niet zichzelven toeeigent: daarin spreekt hij zich juist als dienstknecht des Vaders uit . . . Hij duidt dus aan, dat er zulk eene groote overeenstemming bestaat tusschen zich en den Vader, dat door Dezen hem niets geweigerd wordt, ja, dat zelfs geene bede noodig was, daar hij alleen ten uitvoer bracht, wat hij wist, dat door den Vader hem bevolen was. Opdat echter te beter den menschen betuigd werd, dat dit waarlijk een Goddelijk werk was, heeft hij den naam des Vaders ingeroepen." — Bij Jezus' ontroering enkele dagen vóór zijnen dood: „Nu belijdt hij zijne zwakheid door den dood te willen ontvluchten . . . De dood, dien hij onderging, moest vol verschrikking wezen, omdat hij de voldoening voor ons niet kon bewerken, wanneer hij niet het schrikkelijk oordeel Gods in zijne ziel gevoelde . . . En het was niet ongerijmd, dat de Zoon Gods zoo ontroerd werd. Immers zijne Godheid, die zich verborgen had en hare kracht niet openbaarde, heeft zich als het ware stil gehouden, om de verzoening mogelijk te maken. En aan den anderen kant had Christus niet bloot ons vleesch aangenomen, maar ook onze menschelijke aandoeningen. Wel waren die aandoeningen in hem vrijwillige, want hij vreesde niet gedwongen, maar omdat hij

zich vrijwillig aan de vrees onderworpen had. Evenwel moet daarbij vastgesteld worden, dat hij in waarheid, niet in schijn gevreesd heeft. . . . Hier zijn vijf trappen aan te wijzen. De eerste plaats neemt de klacht in, welke uit de ontzettende smart uitbreekt. Ten tweede gevoelt hij een hulpmiddel noodig te hebben, en overlegt hij bij zichzelf, wat te doen is, om niet door de vrees overweldigd te worden. Ten derde neemt hij de toevlucht tot den Vader en roept Hem aan als Verlosser. Ten vierde trekt hij den wensch, waarvan hij inziet, dat hij met zijne roeping in strijd is, terug, en wil liever alles lijden, dan dat hij niet vervullen zou, wat hem van den Vader is opgelegd. Ten laatste tevreden met de heerlijkheid Gods alleen, vergeet hij al het overige en acht het als niets. Maar dat schijnt weinig in overeenstemming met den Zoon Gods te wezen, dat hem ondoordacht een wensch ontsnapt, die dadelijk opgegeven moet worden, om den Vader te gehoorzamen. Ik erken, dat dit de dwaasheid des kruises is, die den trotschen menschen eene ergernis is. Maar hoe meer de Heere zich van zijne heerlijkheid ontdeed, des te schitterender bewijs hebben wij daarin van zijne onbegrensde liefde tot ons". — Bij het gebed in Gethsemane: „Tevergeefs trachten sommigen aan te toonen, dat dit geen bede, maar bloot eene klacht is. Hoewel ik erken, dat de bede abrupt is, toch twijfel ik er niet aan, of Christus heeft een gebed uitgesproken. En daarbij is het geen bezwaar, dat hij eischt, dat hem eene onmogelijke zaak verleend wordt, daar niet altijd de gebeden der geloovigen rustig en in geregelden gang tot het einde toe doorloopen. . . . Maar het is de vraag, hoe hij kan eischen, dat het eeuwige besluit des Vaders, waarvan hij geenszins onkundig was, zou verbroken worden. . . . . Daarin is niets dwaas, als Christus op de gewone manier der vromen, door de beschouwing van den Goddelijken raad ter zijde te laten, de begeerte, die in hem brandde, neerlegde in den schoot des Vaders. . . . . Dit was dus geen wel overwogen gebed van Christus, maar het geweld en de hevigheid der smart ontperst hem dien kreet, waaraan dadelijk eene verbetering wordt toegevoegd. Diezelfde onstuimigheid beneemt hem voor dat oogenblik de gedachtenis aan het Goddelijke besluit, zoodat hij op dat moment er niet aan dacht, dat hij onder bepaling hier-

van gezonden was als Verlosser van het menschelijk geslacht.... Indien iemand de tegenwerping maakt, dat de eerste opwelling (die hij moest bedwingen, vóórdat zij te ver ging) niet gematigd was, gelijk het betaamde: dan antwoord ik, dat in de verdorvenheid, die wij in onze natuur hebben, niet kan doorzien worden een samengaan van hevige gemoedsaandoeningen met behoorlijke matiging, gelijk dat bij Christus was; maar dat dan ook deze eer den Zoon Gods gegeven moet worden, dat wij hem niet naar onszelf beoordeelen. . . . In Christus was een uitnemend voorbeeld van overeenstemming tusschen Gods wil en der menschen wil, zoodat zij van elkaar verschillen, maar zonder met elkaar in strijd en tegenstand te komen. (Calvijn vergelijkt het met de verschillende stemmen bij het gezang). . . . Toen Christus door den schrik voor de Goddelijke vervloeking aangegrepen werd, is hij zoo getroffen door het gevoel des vleesches, dat toch zijn geloof ongeschonden en ongeschokt bleef. Immers de heiligheid zijner natuur maakte, dat hij dezelfde verzoekingen, die ons door hare scherpten kwetsen, zonder verwonding onderging. Intusschen maken zij, die hem het gevoelen der verzoekingen ontzeggen, eene dwaze voorstelling van hem, alsof hij zonder strijd overwinnaar was". — Bij het klagen aan het kruis: „Toen Christus deze aanvechting opgelegd werd, dat hij als een, van wien God zich afkeerde, aan het verderf was prijs gegeven, is hij door zulk een schrik bevangen, waardoor alle stervelingen samen wel honderd malen zouden bezweken zijn. Door de wonderbare kracht des Geestes is hij echter als overwinnaar ze te boven gekomen . . . Maar het schijnt eene ongerijmdheid, dat zulk een wanhoopskreet Christus ontperst is. De oplossing is gemakkelijk, n.l. dat, ofschoon het gevoel des vleesches het verderf ondervond, het geloof toch in zijn hart vast is gebleven, en daardoor zag hij God bij zich, over wiens verlating hij klaagt. Elders hebben wij gezegd, hoe de Godheid plaats liet aan de zwakheid des vleesches, voorzoover onze zaligheid het vorderde, opdat Christus in alle opzichten zijn middelaarswerk vervullen zou. Ook hebben wij op het onderscheid gewezen tusschen het gevoel der natuur en de kennis des geloofs, en daarom staat er niets in den weg, dat Christus Gods verlating in zijne ziel gevoelde, zooals het ge-

wone gevoel dat voorschreef, en dat hij tegelijk door het geloof vasthield, dat God hem welgezind was. Dat blijkt duidelijk genoeg uit de twee deelen van de klacht".

Schijnt het in de eerste uitlatingen soms, alsof Calvijn geen oog heeft voor Jezus' eigen behoefte aan het bidden, hoe verder hij echter in zijne verklaring van het evangelie voortgaat, te meer laat hij uitkomen, dat de Christus niet anders dan biddend zijn werk kon ten einde brengen, en zooals uit het aangehaalde blijkt, tracht hij het zieleleven des Heeren, zoo goed als dit mogelijk is, daaruit te leeren kennen. Hoofddoel echter is het voor de Hervormers, van den biddenden Christus zelf beter te leeren bidden. Bij hen is niet allereerst de behoefte aan eene psychologie van den Christus. Dat is meer iets voor onzen tijd, die het liefst met vergrootglas en photographische opname het menschelijk leven tracht na te speuren, en misschien daarvan voor het leven des geestes heilzame vruchten verwacht. Dat is bij Jezus niet mogelijk, want voor de kennis van zijn geestelijke bestaan zijn wij aangewezen op de mededeelingen der H. Schrift.

Wie tot het gebedsleven van den Heere Jezus nadert, betreedt een heilig terrein. Van een gewoon mensch is het al waar, dat hij in zijn bidden leeft in de sfeer, waarin het aardsche en het hemelsche elkaar ontmoeten, waarin God en mensch met elkander gemeenschap oefenen: hoeveel te meer zal dat het geval zijn bij het gebed van den Heilige, die Gods Zoon is. Al is echter dat terrein heilig, toch is de toegang daartoe niet verboden voor wie Christus zoekt ter zaligheid; anders toch zouden ons in de H. Schrift niet al die gegevens verstrekt zijn geworden, welke ons iets zeggen van Jezus' gebedsleven. Die zijn vele. Behalve algemeene uitspraken, als Jh. 4 : 22 en Hb. 5 : 7, vond ik in de evangeliën 25 gevallen vermeld, waarin van zijn bidden op aarde gesproken wordt, terwijl van zijn bidden in den hemel melding wordt gemaakt in Jh. 14 : 16, 16 : 26, 1 Jh. 2 : 1, Rm.8 : 34, en Hb. 7 : 25. Hier bied ik eene opgave van die bedoelde gevallen en daarbij is dan nog niet gerekend een woord, als Mt. 4 : 10: „Den Heere, uwen God, zult gij aanbidden, en Hem alleen dienen", dat Jezus zichzelf tot eisch stelde; en evenmin eene uitspraak als Jh. 11 : 21 waar

Martha tot Jezus zeide: „Maar ook nu weet ik, dat alles, wat gij van God begeeren zult, God u het geven zal"; of een gezegde als van den genezen blindgeborene, die Jh. 9 . 31 ter verdediging van Jezus zeide: „En wij weten, dat God de zondaars niet hoort; maar zoo iemand godvruchtig is, en zijnen wil doet, dien hoort Hij".

Ter verklaring diene het volgende: De gewone cijfers wijzen op eene enkele vermelding van het feit, dat Jezus bad. De groote cijfers duiden aan, dat ook de inhoud des gebeds vermeld wordt. De cijfers tuschen haakjes verwijzen naar de parallelle plaatsen, waarin de andere evangelisten over het bidden zwijgen.

	Lukas	Markus	Mattheus	Johannes
I	3 : 21	(1 : 10)	(3 : 16)	(1 : 32)
II	(4 : 42)	1 : 35		
III	5 : 16	(1 : 45)		
IV	6 : 12	(3 : 13)		
V	9 : 16	6 : 41	14 : 19	6 : 11, 23
VI		6 : 46	14 : 23	
VII		7 : 34		
VIII		8 : 6, 7	15 : 36	
IX	9 : 18	(8 : 27)	(16 : 13)	
X	9 : 28 v.	(9 : 2 v.)	(17 : 1 v.)	
XI	**10 : 21**		**11 : 25**	
XII	11 : 1			
XIII	(18 : 15)	10 : (13), 16	19 : 13, (15)	
XIV				**11 : 41**
XV				**12 : 27**
XVI	22 : 17, 19, 20	14 : 22, 23	26 : 26, 27	[1])
XVII	**22 : 32**	(14 : 27 v.)	(26 : 31 v.)	(13 : 38)
XVIII				**17**
XIX	**22**:39-41,**42**,45	**14**:32-35,**36**,39	**26**:36-39,**42-44**	(18 : 1)
XX	(22 : 50)	(14 : 47)	**26 : 53**	(18 : 11)
XXI	**23 : 34**			
XXII		**15 : 34**	**27 : 46**	
XXIII	**23 : 46**	(15 : 37)	(27 : 50)	(19 : 30)
XXIV	24 : 30			
XXV	24 : 50, 51	(16 : 19)		[2])

Daarbij worden dezelfde woorden gebruikt als bij anderen: προσκυνεῖν, aanbidden: het vereeren van God. Jh. 4 : 22; — προσεύχεσθαι, bidden; in den ruimen zin, dat zoowel vragend

---

[1]) verg. 1 Cor. 11 : 24, 25 en 10 : 16.

[2]) verg. Hand. 1 : 9.

als dankend kan wezen, Lk. 3 : 21 Mk. 1 : 35 Lk. 5 : 16 Lk. 6 : 12 Mk. 6 : 46 en Mt 14 : 23 Lk. 9 : 18 Lk. 9 : 28 Lk. 11 : 1 Mt. 19 : 13 Lk. 22 : 41, 44 en Mk. 14 : 32, 35, 39 en Mt. 26 : 36, 39, 42, 44 — en *προσευχή* Lk. 6 : 12 Lk. 22 : 45;

ἐρωτᾶν, bidden: God vragen. Jh. 14 : 16 Jh. 16 : 26 Jh. 17 : 9, 15, 20;

δεῖσθαι, bidden: nooden bekendmaken Lk. 22 : 32 — en *δέησις καὶ ἱκετηρία*, welk laatste woord als „smeeking" vertaald is: het gebed om hulp Hb. 5 : 7;

αἰτεῖν, bidden: zijn verlangen, zijne begeerte bekendmaken Jh. 11 : 22;

παρακαλεῖν, bidden: God aanroepen, dat Hij iets doet, Mt. 26 : 53; — *ἐντυγχάνειν*, bidden: als middelaar voor anderen God vragen Rm. 8 : 34 Hb. 7 : 25;

στενάζειν, zuchten: bidden, zonder het verlangen des harten in woorden uit te spreken Mk. 7 : 34;

ἐξομολογεῖσθαι, danken: iets tot roem van God dankbaar erkennen, Lk. 10 : 21 en Mt. 11 : 25;

εὐχαριστεῖν, danken Jh. 11 : 41; *εὐλογεῖν*, zegenen: bidden, dat God de bedoelde personen zijnen zegen schenke, Mk. 10 : 16 Lk. 24 : 51. Bovendien worden deze beide laatste woorden gedurig gebruikt voor het gebed bij den maaltijd.

Van beteekenis zijn verder de volgende bijzonderheden, bv. over de plaats des gebeds: op eenen berg (IV, VI en X), op den Olijfberg (XIX en XXV), in eene woeste plaats (II en III), in de eenzaamheid (VI), bij zijne discipelen (IX en XI), bij enkelen hunner (X en XIX), bij anderen (XIV), bij maaltijden (V, VIII, XVI, XXIV). Evenzoo over de uitwendigheden, bv. opwaarts ziende naar den hemel (V, VII, XIV en XVIII) en luide (XXII en XXIII). Van het bidden in Gethsemane noemt Lk. 22 : 41 het vallen op de knieën (Mk. 14 : 35 het vallen ter aarde), en Mt. 26 : 39 het vallen op zijn aangezicht. De uitwendige vormen des gebeds werden bij Jezus dus niet gemist.

Deze opsomming is voorzichzelf reeds een sprekend bewijs, dat het bidden, gelijk wij verwachten mochten, een onmisbaar stuk is voor wie Jezus wil leeren kennen als den knecht des Heeren.

TWEE LIJNEN IN ONS KERKELIJK BELIJDEN

DOOR

Ds A. M. DIERMANSE.

Voor wie het vorige werk van schrijver dezes „De Beschouwing der Kerkleden" en misschien ook de voorafgaande geschriften gelezen heeft, is ten slotte de groote vraag deze: welke beschouwing der kerkleden zou in onze belijdenis-schriften aangegeven worden. Aan deze toch zijn wij gebonden, behoudens recht van appèl bij nood op de H. Schrift.

De vraag is het nù dus niet zoozeer: waaraan houdt men zich praktisch, wat is in *zwang?*, maar: wat is eigenlijk het standpunt onzer *belijdenis-schriften?*

Wij hebben nu op deze twee vragen antwoord te geven: 1. hoe worden in dieònder de H. Schrift, het opperst kerkelijk gezag hebbende geschriften de kerkleden, groot en klein, *beschouwd?* en 2. wat wordt van de in leven blijvende kinderen, nl. de uitverkorenen onder hen, *geloofd?*

Wij zullen nu nagaan, welk standpunt onze belijdenis hier voorstaat, om daarop te onderzoeken, of datgene wat de belijdenis leert als zij over die punten zich uitspreekt, ook in het geheel harer leer dóórwerkt. M. a. w.: of men kan zeggen, dat onze belijdenis als zoodanig die richting gaat, òf dat enkel waar die punten besproken worden, de bewuste toon gehoord wordt, terwijl toch *overigens* de belijdenis die richting *niet* gaat.

In het kort gezegd: onderzocht zal worden of er een bewust, volledig, grondig aanvaarden van het beginsel der onderstelling is, of nl. dit beginsel der onderstelling, dat in een zeker *deel* der beleden leer voorgestaan wordt, nu ook vleesch en bloed is geworden in het lichaam dier leer, en zich daarmede heeft vereenigd — òf er slechts als een èrgens ingevoegd beginsel, ter zijde bij hangt. Ik meen, dat meer het laatste het geval is, zoodat er kan gesproken worden van *twee lijnen*, die divergeeren, d. i.: die in verschillende richting loopen.

Wat aangaat de beschouwing der kerkleden, vinden wij in „De vijf Artikelen tegen de Remonstranten", hoofdst. III en IV § 15 deze woorden: „Voorts, van diegenen, die hun geloof uiterlijk belijden en hun leven beteren, moet men naar het voorbeeld der Apostelen het beste oordeelen en spreken: want het binnenste des harten is onbekend."

Hier wordt gezegd, dat men het beste moet oordeelen en spreken van diegenen die hun geloof uiterlijk belijden en hun leven beteren, *want* het binnenste des harten is onbekend. Met dat „hun leven beteren" wordt gezien op den uiterlijken levenswandel. Want immers „het binnenste des harten is onbekend". Van wie uitwendig in belijdenis en wandel een christen is, moet men dit ook oordeelen en spreken wat het *innerlijk* zijn betreft. Met *weet* dit niet: „het is onbekend"; het hart kan anders gesteld zijn dan de wandel en het woord der lippen. Maar men moet tòch zoo „oordeelen en spreken". En dit niet slechts „eerst en liefst", zie „De Beschouwing der Kerkleden", pag. 250, 251. Neen, hier wordt bedoeld een *vast* doorgaand onderstellen. Zoolang het uiterlijke christendom er ongerept is, is de grond voor dit zóó oordeelen en spreken aanwezig, en is het, naar deze uitspraak onzuiver, om er van af te wijken. Het gewone standpunt der onderstelling, en wel, gezien dat „oordeelen", in zijn meer sterken vorm, zie „De Beschouwing der Kerkleden", pag. 30—33.

Ook vinden wij de onderstelling in de artikelen over den H. Doop in de „Belijdenis des Geloofs" en den Catechismus. Want waar eenvoudig de geestelijke vrucht van den Doop aan „ons" zonder eenige beperking toegekend wordt, daar zou alle moeilijkheid wel geweken zijn, indien men daar mocht denken uitsluitend aan de Kerk in engeren zin, en met afscheiding alzoo in onze gedachten van hen die enkel leden der Kerk zijn naar hun uitwendig zijn, zoolang zij door Gods Geest niet verder komen; doch zùlk een verklaring van de algemeen klinkende uitspraken der H. Schrift in de Brieven en elders, vindt men in de schriften der vaderen niet, en in dien zin kunnen zij daarom ook eigen algemeen klinkende uitspraken nimmer bedoeld hebben.

Uitspraken als in het antwoord op vr. 73 van den Catechis-

mus moeten wij, eerlijk opgevat, wel verklaren in den zin van wat wij vinden in hoofdst. I § 17 van de Dordtsche Leerregels. Laat ons bij het antw. op vr. 73 even stilstaan. Wij lezen „dat God ons door dit Goddelijk pand en waarteeken (nl. den Doop) wil verzekeren, dat wij zoo waarachtiglijk van onze zonden geestelijk gewasschen zijn als wij uitwendig met water gewasschen worden." De Heere wil ons dus door den Doop verzekeren, dat wij van onze zonden geestelijk gewasschen zijn. *Dit* houdt de uitspraak in, dàt wij geestelijk van onze zonden gewasschen *zijn*. Máár... het kan wezen, dat wij hetgeen *is*, niet, of weinig beseffen. Zoo wil de Heere ons nu door den Doop van dit gewasschen-*zijn* van onze zonden, *verzekeren*. De kern van het hier gezegde is en blijft dus, dat wij van onze zonden geestelijk gewasschen *zijn*. Doch de Catechismus kan dit niet willen zeggen van iemand die dit niet bezit, of niet *verondersteld* moet worden te bezitten. Want de Catechismus wil hier niet zeggen, dat waarlijk wij allen die in de zichtbare kerk zijn, de vergeving der zonden *hebben*. Ook niet, gelijk ik reeds zeide, bedoelt zij met dit „wij" enkel diè leden van de zichtbare Kerk die ook tot de onzichtbare Kerk wezenlijk behooren. Zulk een onderscheid maken tusschen de leden der *Kerk*, kan hier historisch gezien, niet bedoeld zijn. Blijft dus dat als de eenig houdbare grond van deze spreekwijze is aan te merken het standpunt der onderstelling. In denzelfden geest is het antwoord op vraag 69.

Er zijn in onze belijdenis-schriften nog meer uitspraken met het beginsel der onderstelling, en wel omtrent de kinderen des Verbonds. Het zijn uitspraken die *minstens*, naar ieder wel moet erkennen, in dezen zin zijn te verklaren. Ik denk hier aan de Artt. 15 en 34 slot van onze Nederlandsche Geloofsbelijdenis, aan het antwoord op vraag 74 van onzen Catechismus en aan Hoofdstuk I § 17 van de Dordtsche Leerregels.

Wij zullen deze plaatsen wat nauwkeurig beschouwen, wijl zij zelfs meer inhouden dan het bloote standpunt der onderstelling.

In Art. 15 van de Belijdenis lezen wij, dat de erfzonde „ook „zelfs door den Doop niet ganschelijk te niet gedaan, noch „geheel uitgeroeid is, aangezien de zonde daaruit altijd als op-

„wellend water uitspringt, gelijk uit eene onzalige fontein". Het is onmogelijk, deze spreekwijze slechts als een zoogenaamd sacramenteele te beschouwen, als een dus waarbij aan het sacrament wordt toegeschreven wat *niet* door het sacrament gewerkt wordt [1]). Want toch, het is waar, dat de Doop een geestelijke werking heeft (al behoeft die werking bij een Doop in kinderlijken leeftijd niet in de jeugd te vallen), zie Rom. 6 en andere plaatsen, een werking die plaats vindt door het geloof, Col. 2 : 12.

Het eigenaardige is slechts, dat ook hier alle *onderscheid* in de Kerk naar haar zichtbare zijde genomen, wegvalt. De Doop, waarmede de Belijdenis bedoelt niet hetgeen door het Sacrament *beteekend* wordt, gelijk men tegenwoordig somtijds wel wil [2]), maar datgene wat zichtbaar is en dus door de *dienaars* gegeven wordt, in onderscheiding van wat door den Heere gegeven wordt (Art. 34), ... de Doop, zoo zegt de Belijdenis in Art. 15, doet de erfzonde niet gansch te niet noch roeit ze geheel uit. De afbreuk die alzoo de Doop aan de erfzonde doet naar de H. Schrift, nl. waar hij door het geloof werkt, wordt hier *algemeen* gemaakt. Het onderscheid tusschen de leden wordt hier nièt erkend. Minstens hebben wij hier dus met het standpunt der onderstelling te doen.

En er is meer in. De afbreuk die de Doop, ook naar de Schrift, kan doen aan de erfzonde, wordt hier niet alleen algemeen gemaakt, maar ook voorgesteld als *direkt* bij den Doop plaats gevonden hebbende. Immers, de erfzonde *wordt* niet slechts door den Doop eenigermate te niet gedaan of uitgeroeid, maar het *is* geschied. Gezegd wordt alleen dat wat plaats vond door den Doop, iets gedeeltelijks is. Er *had* bij den Doop dus *iets* plaats, maar het was niet iets *voltooids*.

Kan dit iets anders beteekenen, dan dat de uitverkorenen, althans in den regel, reeds in de prilste jeugd wedergeboren zijn? Want indien dit als regel niet van de uitverkorenen geldt, waar blijft die heele stelling, dat de Doop de erfzonde,

---

[1]) Biesterveld, Het Gereformeerde Kerkboek, pag. 81.

[2]) Zie mijn „De Uitverkoren Kinderen Wedergeboren, Eisch des Doops? pag. 113/122.

althans wel eenigermate, afbreuk heeft gedaan. Die afbreuk onderstelt het voorafgaan van de wedergeboorte. Waar die afbreuk als algemeen wordt voorgesteld, wordt in den grond de wedergeboorte als algemeen aanwezig voorgesteld bij wie gedoopt zijn, d. i. de kinderen reeds. En waar het gewis is, dat de opsteller van de Belijdenis de uitverkiezing erkende, kan hier vastgesteld worden dat geleerd wordt behalve het standpunt der onderstelling, het wedergeboren-zijn van de *uitverkoren* kinderen.

Dat uitwisschen van het *onderscheid*, hetwelk toch in de Kerk naar haar zichtbare zijde bestaat, vinden wij aangaande de kinderen ook in Art. 34, waar aan het slot van de kinderen der geloovigen gezegd wordt, dat Christus Zijn bloed vergoten heeft ook om de kinderen der geloovigen te wasschen. En daarom behooren zij het teeken te ontvangen en het sacrament van hetgeen *dat Christus voor hen gedaan heeft.* Het is of het *vaststaat* dat de verkiezing in dat zaad *niet* ingrijpt. Niet dat dergelijke uitdrukkingen minder krachtig klinken dan sommige zegswijzen der H. Schrift, als bv. in Jez. 53, die in het werk „De Beschouwing der Kerkleden" behandeld werden, maar men mag dergelijke uitspraken in onze belijdenisschriften niet anders verklaren, dan de schrijvers dezer schriften en de Gereformeerde theologen van die dagen daarmede bedoelden. Want in dezen zin, nl. van die schrijvers en die theologen zijn die schriften ook oorspronkelijk en algemeen aangenomen. De schriftuurlijke wijze van opvatting van de algemeen klinkende spreekwijzen der Schrift en dus ook der belijdenis-schriften kan schrijver dezes bij hen niet vinden. Ze stoelen bij hen eenvoudig op het standpunt der onderstelling, dikwijls nog versterkt door de leer dat de uitverkoren kinderen in het Verbond geboren, wedergeboren zijn, niet kùnnen zijn, maar zijn, een leer in die dagen voor de Gereformeerde theologen als zij over den kinderdoop handelden, niet vreemd.

Leerzaam is het, hierbij na te gaan de aanhalingen die Kramer in zijn bekend werk „Het Verband van Doop en Wedergeboorte" pag. 201 enz. geeft, uit het werk van De Brès „De Wortel, den oorspronck, ende het Fundament der Wederdoope-ren", 3e boek. Plaatsgebrek verbiedt ons er van af te schrijven.

Wij vinden ook daar alleropmerkelijkst het standpunt der onderstelling te zamen met de leer dat de uitverkoren kinderen wedergeboren zijn. Dit te weten is van gewicht, nu niet zoozeer om Art. 15, wijl dit niet door hem zelf, maar eerst later in dien sterken vorm ons is gegeven [1]), maar toch als toelichting op Art. 34, en ook omdat door de uitspraken van De Brès en anderen de bodem bereid werd, waaruit later òns Art. 15 kon voortkomen.

In den Heidelbergschen Catechismus hebben wij onze aandacht te vestigen op het antw. op vraag 74. De vraag luidt: „Zal men ook de jonge kinderen doopen?" In het antwoord lezen wij dit: „mitsdien zij alzoowel als de volwassenen in het „Verbond Gods en in Zijne Gemeente begrepen zijn, en dat „hun door Christus' bloed de verlossing van de zonden en de „Heilige Geest, die het geloof werkt, niet weiniger dan (of: „niet minder dan) aan de volwassenen toegezegd wordt, zoo „moeten zij ook door den Doop, als door het teeken des Ver„bonds, der Christelijke Kerk ingelijfd" enz.

Dit antwoord is in denzelfden geest als wat wij over dit punt vonden in Art. 34 van de Belijdenis. Dáár staat dit: „En voorwaar, Christus heeft Zijn bloed niet minder vergoten om de kinderkens der geloovigen te wasschen, dan Hij gedaan heeft om de volwassenen. En daarom behooren zij het teeken te ontvangen en het Sacrament van hetgene, dat Christus voor hen gedaan heeft". Met „volwassenen" in het antwoord in den Catechismus worden natuurlijk „de geloovigen" bedoeld waarvan gesproken wordt in Art. 34 Belijdenis. Verder geheel dezelfde geest. Ook in het antwoord in den Catechismus de kinderen met de geloovigen uit wie zij sproten, op één lijn gesteld. Hiervan, dat niet allen Israel zijn die Israel zijn, komt hier niets voor. Ook hier is natuurlijk niet te denken, dat bedoeld worden alleen die kinderen die waarlijk het geestelijk of uitverkoren zaad, en dus *de* kinderen des Verbonds zijn. Neen, het gaat over de te

---

[1]) Zie bv. Belijdenis des Geloofs der Geref. Kerken in Nederland. Met de voornaamste vroegere lezingen, door S. van Velzen, 5e druk, 's Gravenhage, 1895.

doopen kinderen. Dus: alle kinderen, in de zichtbare kerk geboren. Van al die kinderen wordt èn in Art. 34, èn in vraag en antw. 74 gesproken, en zonder éénig spoor van onderscheid tusschen die kinderen. Hier is geheel wat Kramer noemt de in den eersten tijd der Geref. Kerk heerschende „ideale opvatting van Verbond en Kerk". Het Verbond, nl. het uitwendig in-zijn daarin, geldt voor een kenmerk en aanwijzing der uitverkiezing. De leer der verkiezing, zegt Kramer, was met de leer des verbonds volkomen verzoend, pag. 202, 211, 249 enz. Over de kinderen des Verbonds wordt èn in Art. 34 èn in het antw. op vraag 74 daarom gesproken alsof er met betrekking tot hen van geen onderscheid makende uitverkiezing sprake kan zijn. De onderstelling op ende op. Immers hier wordt met het feit dat het vleeschelijk geboren-zijn menigmaal niet samengaat met verkiezing tot zaligheid, niet gerekend. Met het vleeschelijk geboren zijn in het Verbond staan de kinderen nog *niet* gelijk met de volwassen geloovigen waaruit zij geboren werden, gelijk toch Art. 34 en het antw. op vraag 74 voor zich doen denken. Die vleeschelijke geboorte in het Verbond zegt niet zooveel als dat alles te zamen, wat voor de volwassen geloovigen spreekt, nl. hun in den regel eveneens reeds *vleeschelijk* geboren zijn in het Verbond, hetwelk alleen hier nog versterking en bevestiging ontving, door eigen belijdenis en Christelijken wandel, dikwijls van vele jaren. De waarschijnlijkheid dat de volwassen geloovigen dit ook waarlijk *zijn*, waarlijk wedergeboren *zijn*, is dus niet *minder* dan bij hun kleine kinderen, en staat ook niet daarmede gelijk, maar is grooter. Dat een kind „alzoowel" als zijn volwassen geloovige ouders in het Verbond is, en toezegging van vergeving en den H. Geest heeft, „niet minder dan" zijn volwassen geloovige ouders, het kàn waar zijn; het *is* zoo, als het tot de uitverkorenen behoort, maar wij *weten* het niet.

Of, juister, en scherper: zelfs een uitverkorene is, indien nog niet wedergeboren, innerlijk nog *buiten* het Verbond. Hier hebben wij het punt. De Catechismus staat op het standpunt dat de uitverkoren kinderen, — ook als zij in leven blijven, — althans in den regel, reeds *innerlijk* in het Verbond zijn. Dit is één der redenen voor die gelijkstelling met de volwassen

geloovigen! — Doch zóó zijn de niet-verkoren kinderen nog niet aan de volwassen geloovigen gelijk! In Art. 34 en het antw. op vr. 74 toch werden àlle te doopen kinderen, wat de verkiezing en hun geestelijke staat betreft met de volwassen geloovigen gelijk gesteld. [1]) Dáárdoor toch is het dat hun Doop gegrond en geoorloofd geacht wordt. Tot de gelijkstelling van àlle kinderen dus óók van de feitelijk niet verkorenen, komt men alleën door „de ideale opvatting van Verbond en Kerk", waarbij men de verkiezing, en het Verbond in zijn uitwendigen omvang, doet samenvallen; d. i.: door het standpunt der onderstelling.

En hoezeer die gedachte van het geestelijk *gelijkstellen* van de kinderen met hnn geloovige ouders er in zat, blijkt ook wanneer wij het bovengenoemde werk van de Brès nagaan, waaruit ik wegens plaatsgebrek niet kan aanhalen.

Wat staat in het antw. op vr. 74, nauwkeurig gelezen? Dit, dat hun, de kinderen, „door Christus' bloed de verlossing van de zonden en de H. Geest, die het geloof werkt, niet weiniger (of niet minder) dan de volwassenen toegezegd wordt". „Toegezegd". Dit is niet zooals men licht kan denken: toegeschreven. Het is slechts: beloofd. „Promittatur" staat er in het Latijn. Wij moeten het evenwel nemen naar de bedoeling van den opsteller. Het zeide niet dat aan de kinderen de genoemde geestelijke heilgoederen beloofd waren in den zin dat zij na geboren te zijn die eenmaal zouden verkrijgen, maar in dezen zin dat hun die goederen vroeger reeds, nl. in de beloften die er liggen in de H. Schrift, beloofd zijn, zoodat wij moeten verwachten dat zij die, nadat zij geboren zijn, niet *zullen* verkrijgen, maar reeds verkregen *hebben*.

Ook hier verbiedt plaatsgebrek, om de uitspraken van Ursinus af te schrijven. *Zijn* gevoelen over zijn eigen woorden is hier natuurlijk beslissend. De ware zin van den Catechismus moet dus geacht worden te vinden te zijn in zijn eigen verklaringen van dit leerboek, die men bewaard vindt in het „Schat-boeck", opgemaakt door Pareus, en vertaald door Hommius. Wij moeten dien geheelen schat daar te vinden over den eigenlijken of

[1]) In Art. 34 alleen wat de verkiezing betreft, in antw. op vr 74 óók wat innerlijken staat betreft.

historischen zin van het antwoord op vr. 74, laten rusten en hier volstaan met er naar te verwijzen, deel II, fol. 22 tot 25. Alles samengevat, leert Ursinus daar, dat de kleine kinderen een genegenheid en bekwaamheid hebben tot het geloof, en dat niet van het vleesch of van nature, maar van den H. Geest, fol. 24, en dat daarom de Doop zeer wel ook aan de kleine kinderen gegeven wordt, fol. 25.

Nu hebben wij de aandacht te bepalen bij de Leerregels van Dordt I: 17, waar aldus gesproken wordt: „Nademaal wij van „den wil Gods uit Zijn Woord moeten oordeelen, hetwelk ge- „tuigt, dat de kinderen der geloovigen heilig zijn, niet van „nature, maar uit kracht van het Genadeverbond, in hetwelk zij „met hunne ouderen begrepen zijn, zoo moeten de godzalige „ouders niet twijfelen aan de verkiezing en zaligheid hunner kinderen, welke God in hunne kindsheid uit dit leven wegneemt."

Dr. Bavinck spreekt in zijn „Roeping en Wedergeboorte", pag. 118 uit, dat de Dordtsche Synode zich hier op zeer gematigde wijze uitspreekt. Want zij kenteekent hetgeen zij hier zegt, niet als een dogma of dat voorwerpelijk vaststaat, maar zij spreekt in onderwerpelijken zin en zegt, dat de ouders niet moeten twijfelen aan de verkiezing en zaligheid hunner vroegstervende kinderen. Toch is m. i. dat zeer gematigde er niet zoo gemakkelijk in te vinden. Immers de ouders moeten *niet twijfelen*. Dit zegt veel. „Niet twijfelen" is gelooven. En is het dan *mogelijk*, dat de Synode wilde dat wij hetgeen voor haar als Synode nog niet *vast* stond, en dus haar nog geen dogma was, nochtans door godzalige ouders *niet zou betwijfeld worden?* Mij dunkt er moet in de bewuste woorden iets anders liggen: het feit dat de Schrift de kinderen des Verbonds heilig noemt, brengt te weeg dat menschen die bij de Schrift leven, *godzalige* ouders, niet twijfelen aan het heil hunner kinderen die vroeg sterven. Al de kracht valt voor de Synode op dat „heilig". Het is daarom niet onduidelijk van wat kracht en beteekenis dat heilig geacht wordt. Het is de grond om zelfs niet te *twijfelen* aan de verkiezing en zaligheid der vroegstervende kinderen; waarop men zich dus gerust neer kan leggen. Immers het is een heiligheid uit kracht van het verbond der Genade!

En wat moeten wij dan denken van de kinderen des Verbonds die *opgroeien?* Is niet diezelfde veelzeggende heiligheid ook hùn deel? Immers gewis; dat zeggen ook de bewuste woorden. Het is éénzelfde zaak. En als die éénzelfde zaak voldoende grond van gerustheid biedt omtrent de kinderen die *wegsterven*, wat zegt zij dan omtrent hen die *opgroeien*, anders, dan minstens dit, dat zij, voor zoover uitverkoren (d. i. kinderen op wie het Verbond in vollen zin ziet,) reeds *wedergeboren* zijn, terwijl van àllen, zoolang zij hun innerlijk staan-*buiten*-het-Verbond, niet voldoende openbaren, de wedergeboorte moet *ondersteld* worden?

Staan zij dan nu, die deze leer, èn van de wedergeboorte der uitverkoren kinderen, èn van de onderstelling van wedergeboorte ten opzichte van hen die uitwendig in de Kerk zijn, nièt beamen, *tegenover* onze belijdenis-schriften?

Het antwoord op deze vraag moet luiden: neen; en wel omdat onze belijdenis-schriften als één geheel moeten beschouwd worden, dooradernd van één geest. Ja zelfs, voor wat die plaatsen aangaat die het hier betreft, erkent schrijver dezes dat niet zoo maar, en wel omdat geen uitspraak op zich zelf verklaard mag worden, maar alles, zal er een rechtvaardige verklaring gegeven worden, in het verband, en uit het verband, van het geheel. En dit verband nu steunt niet wat die uitspraken op zich zelf zeggen en willen. Wat de bewuste uitspraken voor zich willen, en vaststellen, heeft zich met het geheel der leer niet verbonden.

Wat klinkt die aanhef van § 17 van hoofdstuk I van de Leerregels ook eigenaardig. Dat plotselinge vooràf zich *dekken*, met Gods Woord! „Nademaal wij van den wil Gods uit Zijn *Woord* moeten oordeelen" zoo heet het hièr opeens. Immers Gods Woord is *immer* de eenige grond in onze belijdenis-schriften. Het is of men dat „heilig" der kinderen, in die opvatting die men er nu eenmaal van heeft, met zijn opvatting en kennis van de waarheid Gods uitgenomen de leer des Doops, eigenlijk niet zoo best kan rijmen. Maar in Gods *Woord* kan men eenmaal niet anders vinden. Derhalve dien weg moet het wel op. Naar ònze opvattingen, zoo leest men schier tusschen de regels

schijnt het overigens wel wat boud. Maar Gods Woord zelf voert ons dien weg op. En daarvoor moeten en willen *wij* zwijgen.

En waarlijk, de eigenlijke leer der toepassing des heils en der Gemeente-prediking, zooals wij die in de belijdenis-schriften vinden, leidt dan ook niet tot dat standpunt. Integendeel deze twee gaan er tegen in. Zoodra onze belijdenis-schriften dááraan toekomen, weten zij van dat standpunt niets meer. Dan is alle spoor er van weg. Wat wonder in dit licht, dat zij, wanneer zij opeens zullen gaan leeren, dat reeds de kinderen wedergeboren zijn, of altans allen zoo *gehouden* moeten worden, behoefte gevoelen om zich te beroepen op de nu eenmaal voor hen niet anders te verklaren uitspraak van Gods Woord!

Eerstens willen wij letten op de leer der toepassing des heils, en wel op het begin er van, de *wedergeboorte.* Hoe vindt deze plaats? Door den H. Geest alleen, vóór het Woord door den weg van het oor des lichaams tot de ziel kan komen; òf door middel van beide? Onze belijdenis-schriften leeren, dat de wedergeboorte, de eerste levendmaking, plaats heeft door beide. Natuurlijk bestaat de neiging om het weg te redeneeren dat eigenlijk over wat wij meestal onder „de wedergeboorte" verstaan, op de hier betreffende plaatsen gesproken wordt door onze belijdenis-schriften. Dat dit echter toch zoo is, en dat nu deze wedergeboorte toegeschreven wordt aan het Woord gelijk het uitwendig komt, en den Geest, heb ik aan te toonen.

In Art. 24 van de „Belijdenis des Geloofs" wordt beleden dat „dit waarachtig geloof", waarvan in Art. 22 en 23 gesproken wordt, in ons gewrocht wordt „door het gehoor des Woords Gods en de werking des Heiligen Geestes". Door deze beide, het gehoor des Woords Gods, en de werking des H. Geestes, wordt het *gewrocht,* komt het niet maar tot openbaring, of tot werking, maar wordt het *gewrocht.* Gaat het aan, hier den boom zelf, het *beginsel,* waaruit het geloo*ven* voortkomt, af te denken? M. a. w.: gaat het aan, hier niet te denken aan het geloof zèlf, waardóór men gelooft? Immers neen. Het gaat hier nièt zoozeer om het geloo*ven,* als wel, altans in de eerste plaats, om het geloof zèlf, om die gave

dus, dat brandend vuur, hetwelk „de H. Geest in onze harten ontsteekt", en hetwelk daar ook nog aanwezig is wanneer in dagen van verval het geloo*ven* niet geoefend wordt, en „hetwelk Jezus Christus met al Zijne verdiensten omhelst en Hem eigen maakt, Art. 22. Dat is dus niet in de eerste plaats het geloo*ven*, maar het *geloof*, waardóór men gelooft, dat geloof nl. hetwelk is „een *instrument* dat ons *voortdurend* met Hem in de gemeenschap aller Zijner goederen *houdt*", Art. 22.

Zoo wordt in dit Art. 24 gesproken van „dit waarachtig geloof", dat ons rechtvaardigt voor God. „Dit waarachtig geloof." Het is dus het geloof waarvan *gesproken* werd. Immers van het rechtvaardigend geloof werd in Art. 22 en 23 gesproken, waarop nu in Art. 24 gesproken wordt van de vrucht van dat geloof, waarbij dan eerst nog nader aangewezen wordt hoe dit geloof gewrocht wordt.

Of rechtvaardigt eerst het geloo*ven?* Immers neen. De rechtvaardigheid voor God is reeds verbonden aan het *geloof*. Zoo spoedig dat *beginsel* maar in ons is. Ze wordt door eenig sluimeren van de *werking* des geloofs niet te niet gedaan. De rechtvaardigheid voor God is gegeven niet eerst met de werking, maar reeds met het geloof in zijn beginsel. Van dàt geloof nu wordt hier gezegd, dat het gewrocht wordt door het gehoor des Woords en de werking des H. Geestes.

Trouwens, hoe zal hièr te vinden zijn een scheiding tusschen wedergeboorte en bekeering, die eerst *later* opkwam? Aan een zekere tegenstelling tusschen den aanvang van het nieuwe leven, als alleen gewerkt door den H. Geest *zonder* het Woord, en den voortgang van het nieuwe leven als gewerkt door den H. Geest *met* het Woord, werd door niemand gedacht, zegt Dr. Bavinck in zijn „Roeping en Wedergeboorte" pag. 55. Die onderscheiding van wedergeboorte en bekeering is toen wel reeds voorbereid, maar bij niemand komt die, zegt Dr. Bavinck, nog tot duidelijke uitdrukking.

Deze zienswijze over Art. 24 wordt nu door Art. 35 geheel bevestigd. Immers daar lezen wij dat degenen die wedergeboren zijn, in zich hebben „tweeërlei leven: het éene lichamelijk en tijdelijk hetwelk zij van hunne eerste geboorte medegebracht hebben, en is allen menschen gemeen; het andere is geestelijk

en hemelsch, hetwelk hun gegeven wordt in de tweede geboorte, welke geschiedt door 't Woord des Evangeliums, in de gemeenschap des lichaams van Christus; en dit leven is niet gemeen dan alleen den uitverkorenen Gods".

Terecht zegt Dr. Bavinck hier pag. 56 van zijn zoo even genoemd werk: „Uit deze woorden blijkt duidelijk, dat de Nederl. „Geloofsbelijdenis, als zij van wedergeboorte spreekt, daarbij „niet alleen denkt aan den voortgang en de ontwikkeling, maar „ook aan den aanvang en den oorsprong van het geestelijk „leven. Want zij verklaart, dat dat geestelijk leven in de tweede „geboorte *gegeven* wordt, dat het dus daarin niet alleen tot „ontwikkeling komt maar dat het daarin zijn aanvang neemt". Dit is m. i. ook in overeenstemming met de gemaakte tegenstelling met het lichamelijk en tijdelijk leven „hetwelk zij van hunne eerste geboorte medegebracht hebben".

Doch deze leer, dat de tweede geboorte gewerkt wordt „door 't Woord des Evangeliums in de gemeenschap des lichaams van Christus" is een andere dan die welke wij *vonden*, nl. dat de uitverkoren kinderen reeds wedergeboren *zijn* vóór den Doop, en druischt ook in tegen het standpunt dat de kinderen voor wedergeboren moeten *gehouden* worden. Twee beginselen doen zich dus voor in ons kerkelijk belijden: 1o. dat de kinderen reeds wedergeboren *zijn* en dus wedergeboren worden zonder het gepredikte Woord; 2o. dat het de regel *niet* is dat de in leven blijvenden onder de uitverkoren kinderen reeds de wedergeboorte bezitten. Want is dit laatste wèl de regel dan is het eenvoudig niet waar, dat de wedergeboorte in de Gemeente Gods gewerkt wordt door 't Woord des Evangeliums. Het mag dan als *uitzondering* misschien nog wel eens voorkomen, maar wat hier als *regel* wordt aangegeven, is het dan niet.

Welk standpunt neemt nu de Catechismus in?

Op vraag 20: „Worden alle menschen wederom door Christus zalig, alzoo zij door Adam zijn verdoemd? luidt het antwoord: „Neen zij, maar alleen degenen die Hem door een oprecht geloof worden ingelijfd en al Zijn weldaden aannemen." Zalig worden dus die Christus door *een oprecht geloof* worden *ingelijfd*, en voorts: *al Zijn weldaden aannemen*. Van

het oprecht geloof in zijn *beginsel* wordt dus eerst gesproken, en vervolgens van datzelfde geloof in zijn *werkzaamheid*. En dan wordt van dat oprechte geloof in het antwoord op de vraag geleerd, dat er in zit een zeker vertrouwen, hetwelk de volgende H. Geest *door het Evangelie* in mijn hart werkt, dat niet alleen anderen, maar ook mij het heil in Christus geschonken is. Nu is het niet zeer denkelijk dat het diepe *beginsel* van dat vertrouwen, het vertrouwen *dat* vertrouwt, de eigenlijke pit van de zaak, hier uitgeschakeld zou worden, in de onuitgesproken gedachte dat *dit* reeds vroeger vóór het leeren kennen van het Evangelie gewerkt was. Trouwens, deze gedachte zou ook in strijd zijn met het feit dat, gelijk ook de Belijdenis en de Leerregels, zoo ook de Catechismus, nergens leert dat na de eigenlijke inplanting van het geloof nog wel eenige, ja somtijds vele jaren kunnen verloopen vóór er vruchten der dankbaarheid worden voortgebracht. Uit het antw. op vr. 64 blijkt dat zulk een scheiding toen onbekend was.

In vr. 65 wordt dan gevraagd: vanwaar komt dat oprecht, of waarachtig, geloof, waardoor wij Christus worden „ingelijfd", antw. op vr. 20, of: waardoor wij Christus worden „ingeplant", antw. op vr. 64? Komt het van de sacramenten? Dat moet hièr uitkomen, opdat de sacramenten recht verstaan worden. Verstaan wij de sacramenten in Roomschen zin? Neen, dat begin van het nieuwe leven, van het oprecht of waarachtig geloof, waarvan sprake was, dat komt niet van de sacramenten, maar dàt werkt de H. Geest „door de verkondiging des heiligen Evangeliums". Diè waarde hebben dus de sacramenten niet, maar die waarde heeft alleen het Evangelie.

Nu zal mogelijk nog iemand zeggen, dat waar de Catechismus spreekt van het geloof dat ons alleen het heil in Christus doet deelachtig zijn, toch alleen bedoeld worden volwassenen, geen kinderen. Welnu, laat het eens zoo zijn. Maar dan had de Catechismus, indien zij in het antwoord op vraag 65 handhaaft de wedergeboorte der uitverkoren kinderen, niet kunnen miskennen het immers dan aangenomen feit dat het geloof in het wezen der zaak reeds zonder het Woord des Evangelies gewerkt was; zoodat dan het Woord, zooals de sacramenten, althans in den *regel*, slechts zou dienen tot versterking en ont-

wikkeling van het reeds aanwezige leven. Het gaat niet aan, het dan voor te stellen alsof het wat den regel aangaat, geheel anders was. Hoe men het ook draait of keert, hièr ontvangen de volwassenen het beginsel des geloofs in den regel pas dóór de verkondiging des Evangeliums; in die andere lijn echter reeds als *kind* zonder die verkondiging [1]). Ook het Schatboek van Ursinus bevestigt geheel onze beschouwing over de bedoeling van den Catechismus hier.

Voorts bevat onze Catechismus nog een voor ons onderwerp gewichtige Zondagsafdeeling. Het is de 31ste, een Zondagsafdeeling geheel in strijd met het beginsel der onderstelling, hetwelk o. a. in het antwoord op vr. 74 aanvaard werd. In Zondag 31 wordt de verkondiging des heiligen Evangeliums genoemd een, en wel den eersten, sleutel des hemelrijks. Een *sleutel* is die verkondiging en wel om het hemelrijk den *geloovigen* open te doen, en den *ongeloovigen* toe te sluiten. Ik acht het niet noodig hier nog bizonder op in te gaan, wijl ik in „De Beschouwing der Kerkleden" dit reeds heb moeten doen, pag. 142 tot 146. Genoeg, nog even den nadruk er op te leggen, dat dus de Catechismus hier de schare der lidmaten van de Kerk naar haar uitwendige openbaring, ambtelijk niet wil beschouwd hebben als een schare enkel van wedergeborenen. Het uitgangspunt, de onderstelling, die hièr op de kerkleden wordt toegepast, is *niet* het wedergeboren-zijn, máár: dat er wedergeborenen, oprecht bekeerden, gewis onder zullen zijn, maar óók anderen. Het geldt hier de schare dergenen die onbesproken zijn in leer en leven. Tusschen hen wordt, juist in het uitgangspunt van beschouwing, juist waar men de bekende onderstelling zou verwachten, *onderscheid* gemaakt. Ook de verklaring die men in het Schatboek hiervan vindt, stemt hiermede geheel overeen.

Gaan wij nu voort tot de Dordtsche Leerregels. Om de beteekenis van het standpunt dat hier uitkomt, recht te verstaan, is het noodig ons eerst te herinneren waarom het hier, ten opzichte van dit punt, ging.

---

[1]) Zie Dr. Bavinck, Roeping en Wedergeboorte, pag. 57.

Vooraf zij er de aandacht op gevestigd, dat in de Leerregels onder den naam „bekeering" samengevat worden wedergeboorte en bekeering samen, hetgeen behalve uit het geheele verloop van hoofdstuk III en IV, ten slotte afdoende blijkt uit § 7 van de daarachter te vinden verwerping der dwalingen. Want in deze § wordt hetgeen in Ez. 36 : 26 gezegd wordt bepaald van de wedergeboorte of eerste inplanting van het nieuwe leven, toegeschreven aan „de bekeering". Hoofdst. III en IV gaan over „de bekeering". Dat is: mede ingesloten wat wij gewoonlijk noemen „de wedergeboorte". Ook „de Oordeelen", die aan de Leerregels voorafgingen, vertoonen hetzelfde verschijnsel. De begrippen wedergeboorte en bekeering worden niet scherp uit elkander gehouden. Alleen kan men dit zeggen, dat dikwijls, en zoo ook in de Leerregels, het begin der „bekeering", de inplanting dus van het nieuwe leven, inzonderheid „wedergeboorte" wordt genoemd; ook wel eens „de eerste bekeering" of „het eerste beginsel der bekeering" [1]).

Nu was het standpunt der Remonstranten, waartegen hoofdst. III en IV ingaat, dit dat de genade waardoor wij tot God bekeerd (ingesloten: wedergeboren) worden, niet anders is dan een zachte aanrading, welke aanradende stem bij den mensch de werking des satans te boven gaat, omdat God eeuwige, maar de satan tijdelijke goederen belooft; en dat de genade Gods niet onweerstandelijk is, maar dat de genade der wedergeboorte alzoo kan wederstaan worden, dat de mensch zijns zelfs wedergeboorte ganschelijk belet en dat het overzulks in zijne eigene macht staat wedergeboren te worden of niet; dat voorts „God niet eer den wil des menschen krachtiglijk helpt tot de bekeering, dan wanneer de wil des menschen zichzelven beweegt en daartoe bepaalt".

Waarlijk, tegen deze leugenachtige leer der Remonstranten had immers niet beter, niet afdoender, positie kunnen genomen worden, dan door ook hièr zich te plaatsen op het standpunt dat inzit in Art. 15 der Belijdenis, hetwelk naar wij zagen dit

---

[1]) Acta of Handelingen der Nationale Synode te Dordrecht, ten jare 1618 en 1619 (Uitgave Donner & v. d. Hoorn), pag. 496, 497, 512 enz.

is, dat de wedergeboorte der uitverkorenen zóózeer buiten de eerst later komende aanradende stem des Evangelies valt en deze zóó weinig *behoeft*, dat de erfzonde zelfs reeds door den Doop in de prilste jeugd wel niet *ganschelijk* wordt te niet gedaan noch *geheel* uitgeroeid, maar toch wel een weinig, hetgeen ontegenzeggelijk duidt op reeds *plaats* gevonden wedergeboorte. Want dat in dit Art. 15 niet slechts aan een zoogenaamde sacramenteele of oneigenlijke wijze van zeggen moet gedacht worden, maar aan een wezenlijk *aangetast* zijn van de erfzonde, blijkt uit de reden die wordt aangegeven om het waarlijk te *bewijzen* dat de Doop de erfzonde slechts voor een *deel* te niet doet, — waaruit dan blijkt dat de zaak ter dege ernstig is *gemeend.* Die reden is: dat de zonde daaruit nl. uit de erfzonde, immers altijd nog als uit een onzalige fontein uitspringt. Hier wordt alzoo gedoeld op een werkelijk zóó vroeg reeds bestaande geestelijke *toestand;* en dat niet als iets dat bij uitzondering voorkomt bij dezen en genen, maar als iets dat minstens zooveel voorkomt dat het de *regel* mag genoemd worden.

En niet alleen had het verregaande zeggen van de Remonstranten moeten doen denken aan dat artikel der Belijdenis, maar ook aan het antwoord op vr. 74 van den Catechismus, welks bedoeling door Ursinus zelf volgens het „Schatboek" wordt aangegeven, geheel in overeenstemming met dat Art. 15. En de Dordtsche vaderen hadden zich kunnen houden aan hun eigen standpunt over de kinderen des Verbonds, die zij in hun hoofdstuk I § 17 verklaren als heilig, en wèl, niet met slechts een uitwendige heiligheid, maar met zulk een heiligheid, dat dááruit ten opzichte van de vroegstervende kinderen volle troost was te putten.

En dat nu dit standpunt, waaraan zij met het Woord van God vóór zich, niet *wisten* te ontkomen, — zie het opmerkelijke *begin* van § 17 van hoofdstuk I, — evenwel niet bij hen *bezonken* was, niet met hun overige beschouwingen, met name met hun leer over de toepassing des heils, tot één geheel was geworden, blijkt hieruit dat zij bij de beslechting van genoemd geschil met de Remonstranten, er niet aan *dachten*, om van de uitnemende sterkte tegen de Remonstrantsche leer, die hier ge-

boden wordt, gebruik te maken. Dit was hun blijkbaar *te* radikaal. Het standpunt betrekkelijk den Doop en de kinderen des Verbonds is meer een punt dat, wanneer over die twee zaken *gehandeld* wordt, vooral tegenover de Doopsgezinden, als 't ware pro memorie wordt uitgetrokken. Men heeft nu eenmaal géén ander inzicht in die stukken, géén ander inzicht in de *Schrift*. Maar dat is *overigens* niet het standpunt waar men staat. Voor een doortrekken van de konsekwenties, een verder toepassen in de leer des heils, in één woord: een eerlijk overbrengen op het terrein van de soteriologie, waarop zijn standpunt in Art. 15 en verwante plaatsen invloed moet hebben, is men niet rijp. Er zijn hier *twee* lijnen waarlangs gedacht wordt, en die zich niet laten vereenigen.

Laat ons nu hetgeen hoofdst. III en IV in deze zaak bevat, eenigzins van nabij beschouwen. Wij willen dan nagaan of de wedergeboorte hier gaat vóór de roeping, gelijk het standpunt meebrengt dat wij in het kort wel kunnen aanduiden als het standpunt der onderstelling, òf dat onze vaderen, — in weerwil van alle goede gedachte omtrent de kinderen, wanneer zij dáár opzettelijk over handelden, — toch bleven bij de leer dat de roeping gaat vóór de wedergeboorte.

Het diepe begin der „bekeering", in den trant der Leerregels gesproken, welk begin hier ook genoemd wordt „de wedergeboorte," of „nieuwe schepping, opwekking van de dooden, en levendmaking", „dewelke God *zonder ons* in ons werkt", „wordt in ons *niet te weeg gebracht door middel van de uiterlijke predicatie alleen*", al doet dit er niets aan af dat het is een „gansch bovennatuurlijke werking", § 12. Dat hier werkelijk over wat *wij* gewoon zijn de wedergeboorte te noemen, gesproken wordt blijkt nog te meer als in § 14 zoo voortgegaan wordt: „zoo „is dan het geloove eene gave Gods; niet omdat het aan den „vrijen wil des menschen van God wordt aangeboden, maar „omdat het den mensch metterdaad wordt medegedeeld, inge- „geven en ingestort."

En dan lezen wij, afdoende, in § 17: „*Gelijk* ook die almachtige werking Gods, waardoor Hij dit ons natuurlijk leven *voortbrengt* en *onderhoudt*, niet uitsluit maar *vereischt* het ge-

bruik der *middelen* door welke God . . . . deze Zijne kracht heeft willen uitstrekken, alzóó is het ook, dat de voorgemelde bovennatuurlijke werking Gods, waardoor Hij ons wederbaart, *geenszins uitsluit*, noch omstoot het gebruik des Evangelies, hetwelk de wijze God *tot een zaad der wedergeboorte* en eene spijze der zielen verordineerd heeft." De Apostelen en de leeraars die hen gevolgd zijn, hebben het volk *van deze genade Gods*, nl. der wedergeboorte die God zonder ons in ons werkt, en alleen dus naar *Zijn* vrijmachtig welbehagen, godzaliglijk onderricht", en „ondertusschen *nochtans* niet nagelaten, hen door heilige vermaningen des Evangelies te houden onder de oefeninge des Woords, der sacramenten en kerkelijke tucht." Want immers, gelijk in de natuur, zoo ook hièr: die bovennatuurlijke werking Gods waardoor het alléén is dat Hij ons wederbaart, sluit nochtans „geenszins" uit noch stoot om het gebruik des Evangelies. Immers, het Evangelie heeft de wijze God ook „tot een zaad der wedergeboorte verordineerd". En nu moet het verre vandaar zijn, dat *wij* ons zouden vermeten om te scheiden „die dingen die God heeft gewild dat te zamen gevoegd zouden blijven; want *door de vermaningen* wordt de genade *medegedeeld*." En Gode komt alleen toe, „zoo vanwege de middelen als vanwege de zaligmakende vrucht en kracht derzelve, alle heerlijkheid in der eeuwigheid". Zóó is de gedachtengang van deze laatste krachtige § van dit machtige hoofdstuk der Leerregels. Zie ook van de Leerregels I: 16, III en IV: 9, 10. Zie hierover Dr. Bavinck, Roeping en Wedergeboorte, pag. 58 enz.

Ook in de „Leerregels" alzoo de twee lijnen. Tegenover de lijn van *de wedergeboorte, óók door middel van de uiterlijke predikatie*, vonden wij de lijn waarop de volwassenen de wedergeboorte reeds *ontvangen* hebben als kinderen vóór de uiterlijke predikatie. Elk van deze twee, op haar plaats voorgesteld als de geldende *regel!* In de Oordeelen, die voorafgingen aan de vaststelling der Leerregels, komen die twee lijnen die niet ineenvloeien, ook uit. Ik moet mij wegens plaatsgebrek van aanhalingen onthouden.

Men onderstelt van ieder, klein en groot, dat hij rééds wedergeboren *is*, en tòch de gewone *regel* voor de in leven blijvende

kinderen is, dat de wedergeboorte eerst gewerkt wordt door Woord en Geest, het Woord hier genomen gelijk het uitwendig-hoorbaar tot den mensch komt: het geloof, ook in zijne beginsel, dus gewoonlijk uit het *gehoor*. De éene lijn dus alzoo: de wedergeboorte der in leven blijvende uitverkorenen, gewoonlijk *on*middellijk, in de prilste jeugd. De andere: gewoonlijk middellijk, eerst op meer of minder bewusten leeftijd. Of anders gezegd: de aangenomen leer, en beleden regel, is dat de wedergeboorte der in leven blijvenden eerst geschiedt door Woord en Geest. En toch onderstelt men, óók volgens zijn belijdenis, dat zij reeds vóór dat Woord die wedergeboorte ontvingen.

Op de éene plaats wordt *onderscheid* gemaakt tusschen hen die „naar het lichaam in" de Kerk zijn. Op de andere plaats niet. [1])

De lijn der onderstelling wordt gevolgd in de Kerkenorde „(Beschouwing der Kerkleden", pag. 109-123), ook in het Formulier tot bevestiging van Ouderlingen en Diakenen („Beschouwing der Kerkleden", pag. 113, 114, 122). Ook wordt de lijn der onderstelling gevolgd in de beide formulieren om den H. Doop te bedienen. In het formulier ter bevestiging van de Dienaren des Woords wordt de andere lijn gevolgd. („Beschouwing der Kerkleden" pag. 123). De twee richtingen of lijnen vindt men ook nevens elkander bij de Gereformeerde dogmatici. Plaatsgebrek verbiedt, dit alles ook maar éénigzins hier aan te wijzen.

Tweeërlei lijn, tweeërlei richting, die zich, zooals ze daar ligt, niet laat tot één brengen. Dat zal altijd schrijnen, en heeft altijd geschrijnd. Een oorzaak van veel twist en beroering in den loop der historie, en een voorname steun voor de onder het Gereformeerde volk bestaande verdeeldheid, kerkelijke verdeeldheid, is hier aangewezen. Moet men niet zeggen dat het kerkelijk leven *in* „de Gereformeerde Kerken" vooral vertoont het volgen van de lijn der onderstelling, en het kerkelijk leven *buiten* die Kerken veelal de andere lijn? De een vindt in het volgen van de éene lijn het *echt* Gereformeerde; de andere in het volgen van de andere lijn. Deze toestand drijft het ker-

---

[1]) Deze uitdrukking gebruikt de Belijdenis Art. 29. De „hypocrieten" zijn *enkel* „naar het *lichaam*" in de Kerk.

kelijk leven hier op de eene, dáár op de andere wijze, in een eenzijdige richting. Kerkelijke vervreemding van elkander is het natuurlijk gevolg, dat onze oogen zien!

En hoe uit de engte te komen?

Er moet meent schrijver dezes, gezocht worden naar de diepere, àchter deze twee lijnen liggende gedachte. Dan zal men komen tot diè gedachte, die de Kerk als zoodanig intact laat, en toch de zichtbare zijde der Kerk niet gelijk maakt aan de Kerk zelf. Het willen intact-laten van de Kerk als zoodanig, is het goede in de eerste lijn. De zichtbare zijde der Kerk niet gelijk willen maken aan de Kerk zelf, dit is het goede in de andere lijn.

Nader aanwijzen kan hier nu niet geschieden. Alleen dit. In de achter deze beide lijnen liggende goede gedachte zullen allen zich kunnen vinden. Veel van wat nu de onderscheiden groepen van Gereformeerden van elkander verwijderd houdt, zal hiermee verdwijnen.

Aan de ontwikkeling uit de H. Schrift, van die goede gedachte, van dat goede standpunt, hetwelk volle recht doet aan deze twee, *de kerk in haar ware wezen*, en *haar zichtbare zijde in haar wezenlijk karakter*, waren gewijd mijn voorgaande dogmatische studiën, die uitliepen in en voltooid werden in het werk „De Beschouwing der Kerkleden”.

RECENSIËN.

G. Wisse. **De Wereldraadselen.**
Nijverdal. E. J. Bosch. 1915.

Men zou de vraag kunnen stellen of het in den tegenwoordigen tijd noodig is zijn kracht te gebruiken voor een bestrijding van Haeckel, die, hoewel hij nog leeft, toch reeds in het museum van de wetenschap een plaats gekregen heeft. Onder de mannen van wetenschap zijn er maar weinige meer die het naakte materialisme, zooals Haeckel dat verkondigt, aanvaarden. Diens *Wereldraadselen* onderschrijven zal wel haast niemand meer. Ds Wisse van Bodegraven heeft zich de moeite gegeven Haeckel's boek onder handen te nemen en het Christelijk geloof tegenover den materialist van Jena te verdedigen. Zijn bedoeling was niet een streng wetenschappelijk betoog te leveren en zich tot de mannen van wetenschap in den engeren zin des woords te richten, maar een gids te zijn voor de jongeren die door Haeckels boek (dat voor eenigen tijd ook in 't Hollandsch verschenen is) *voor diens ideeën bekoord* en *aan het twijfelen geraakt zijn.* Wisse's apologie is bestemd inzonderheid voor „ongeloovigen en twijfelaars".

De apologetische arbeid van Ds Wisse, die de pen eens vaardigen schrijvers voert, heeft in zekeren zin haar bestaansrecht reeds bewezen door het feit dat binnen weinige maanden de eerste druk is uitverkocht en thans een tweede druk het licht ziet. De inhoud van het boek zelf is echter ook van dien aard dat het in den kring der lezers, waarvoor het bestemd is, goeden invloed kan uitoefenen en zegen verspreiden. Ds Wisse toont met tal van argumenten de ongegrondheid en voosheid der Haeckeliaansche beweringen aan, bewijst met de stukken dat Haeckel van vele dingen, waarover hij schrijft, een zeer onvoldoende of geen kennis bezit en bestrijdt met logische redeneering diens al te lichtvaardig getrokken conclusies. Met name vind ik het in dit apologetisch geschrift te waardeeren

at helder als glas wordt aangetoond dat Haeckel *niet* voraus-etzungslos is, dat ook hij van vóóroordeelen, die door het eloof aanvaard moeten worden, uitgaat, ja, dat er van hem, ie Haeckel's discipel wordt, aan geloof veel meer gevraagd ordt dan van hem die Christus tot zijn Leermeester koos. ooral uit dit gezichtspunt bezien, zal men het boek als *geslaagd* ogen beschouwen.

Wie Haeckel's *Welträtsel* weer eens doorgebladerd heeft en aarna Wisse's *Wereldraadselen* gelezen, voelt het eenigszins s een gemis, dat sommige belangrijke problemen slechts in et voorbijgaan behandeld worden. Zoo zou ik, om maar iets te oemen, gaarne gezien hebben dat meer aandacht geschonken vas aan Haeckel's biogenetische grondwet die in den tegen-voordigen tijd door tal van geleerden in onderscheidene weten-chappen als vaststaand wordt aangenomen en die, naar ik ver-noed, op menige Hoogere Burgerschool den jongen menschen lls these wordt ingeprent.

Het boek, waarmee ik overigens den schrijver kan feliciteeren, eeft door zijn onrustigen stijl (hoeveel aanhalingsteekens en aakjes zouden het wel niet ontsieren?) en door zijn slechte cor-ectie den indruk van met haast voor verschijning gereed ge-naakt te zijn.

De uitgever stak het boek in keurig gewaad. Me dunkt, het noet voor een auteur een weelde zijn een geesteskind in zulk en kleed de wereld te zien ingezonden. Jammer, dat op dit ijne kleed een vlek is. Boven de hoofdstukken staan de titels net ultra-vette letter gedrukt. Zulke letter moge passen in een eclame advertentie of in een boek voor half-blinden, maar niet in een werk van Ds Wisse over *De Wereldraadselen.*

T. HOEKSTRA.

Dr. H. H. MEULENBELT. **Bij onze Zieken.**
Baarn. HOLLANDIA-DRUKKERIJ. 1915.

Weer heeft Dr. Meulenbelt, Ned. Herv. predikant te Baarn, door een werk op het gebied der ambtelijke Godgeleerdheid theologisch Nederland aan zich verplicht. Voor eenige jaren

schreef hij een Catechetiek (*Onze Catechese*, Firma H. ten Hoet, Nijmegen) waarvan in 1913 een tweede druk verscheen. Thans heeft hij een boek gegeven dat gewijd is aan het ziekenbezoek, en, zonder me nu bepaald aan een voorspelling te wagen, zou ik toch wel durven zeggen, dat het allicht met dit werk bij één druk niet blijven zal. Voor predikanten, ook (hoewel de toestanden in de Geref. Kerk eenigszins anders zijn dan in de Ned. Herv. Kerk) voor predikanten van de Gereformeerde Kerk, en allen, die geroepen worden met zieken over de geestelijke dingen te spreken, is dit werk uitnemend geschikt. Studenten in de theologie kunnen door lezing van Meulenbelt's *Bij onze Zieken* voor de uitoefening van een voornaam stuk van het ambtswerk worden voorbereid.

De schrijver, die zijn stof niet alleen geput heeft uit tal van werken over Poimeniek maar ook uit de ervaring van zijn bijna dertigjarig pastoraat, biedt de resultaten van zijn studie in practischen vorm. Het is zijn doel niet een theorie van het Ziekenbezoek te geven en naar de strenge eischen der wetenschap zijn boek in te richten, maar een aantal „wenken en opmerkingen en ervaringen" aan te bieden. Hoewel dit laatste wat al te bescheiden door den auteur uitgedrukt is, moet toegestemd dat het een boek is geheel op de practijk ingericht. Na een inleiding geeft het 6 hoofdstukken. Hoofdstuk I handelt over *Wat de schriften van Oud- en Nieuw Testament ons in hoofdzaak leeren over ziekte en wat er mee samenhangt;* hoofdstuk II over *Het doel van het ziekenbezoek en de rechtvaardiging van ons gevoelen dienaangaande tegen anderer meeningen;* hoofdstuk III over *Het ziekenbezoek in het algemeen;* hoofdstuk IV over *Het bezoeken van zieken in betrekking tot de meest voorkomende krankheden;* hoofdstuk V over *Het individueele bij het ziekenbezoek* (een zeer leerzaam hoofdstuk, waarin hij voor de praxis ook gebruik maakt van de resultaten der nieuwere speciale psychologie, met name van Prof. Heymans' onderzoekingen); hoofdstuk VI over *De vereischten van den leeraar zelven, die tot ziekenbezoek geroepen is, en zijn verhouding tot degenen met wie hij bij zijn zieken in aanraking komt.*

Het spreekt vanzelf dat, wanneer men zulk een kostelijk boek gelezen heeft, er altijd nog wel wat te wenschen overblijft. Een

mensch is maar zelden dankbaar èn voldaan. Zoo zou ik gewenscht hebben dat de schrijver meer had laten uitkomen dat de pastor in zijn ziekenbezoek *ambtelijk* werk verricht, dat hij aan het ziekbed onderwijst, vermaant en troost als een *dienaar van Jezus Christus*. Dan had het boek nog meer staal in zich gehad, was hoogstwaarschijnlijk het doel van het ziekenbezoek iets krachtiger en belijnder omschreven dan nu het geval is, en was allicht de beteekenis van het *Woord Gods* als het medicijn voor de ziel van den kranke meer uitgekomen. In dit verband wil mij de Luthersch aanklinkende uitdrukking niet bevallen: *'t Is namens de gemeente, dat wij tot onze zieken gaan* (bl. 267). Neen, geachte auteur, 't is in *Christus'* naam dat wij tot onze zieken gaan. Dr. Meulenbelt deed ook beter door niet te spreken (bl. 11) van *practische*, maar van *ambtelijke* theologie. Qualificeert gij de vakken die tot deze groep hooren als *practische* theologie, dan is het geen wonder, dan spreekt het bij nadenken vanzelf, dat aan deze vakken een plaats in de encyclopaedie der Christelijke Godgeleerdheid wordt ontzegd. Immers hebben ze dan geen eigen object. De zaak komt eerst zuiver te staan, zoo het Ambt in zijn drie vertakkingen het object wordt.

Ook had ik gaarne gewenscht dat de Schrijver zijn meening over de aanbieding van het heil in Christus aan zondaren (bl. 113/4) wat breeder had uiteengezet en hen genoemd had die hier worden bestreden. Het is me niet duidelijk wat Dr. Meulenbelt bedoelt, ik vrees zelfs dat er eenig misverstand ten opzichte van de Gereformeerden in het spel is.

Maar deze en nog enkele andere kleinere „wenschen" (bv. dat op den omslag van *zulk* een werk geen advertenties mochten voorkomen) daar gelaten, kan ik niet anders doen dan Meulenbelt's *Van onze Zieken* hartelijk aan de lezers van dit tijdschrift aanbevelen en den schrijver dankbaar de hand drukken voor dit goede boek.

T. HOEKSTRA.

DR. H. BEETS. **Triumfen van het Kruis**. Schetsen der Christelijke zending van alle eeuwen en allerlei landen. Tweede druk.

Grand Rapids. EERDMANS-SEVENSMA CO. 1914.

Dit boek is een kostelijk bewijs van principieele eenheid en practische samenwerking tusschen Gereformeerden aan deze en aan gene zijde van den Oceaan. De auteur, Dr. H. Beets, predikant bij de Chr. Geref. Kerk te Grand-Rapids, wiens vriendelijke verschijning de leden der Generale Synode te Zwolle in 1911 zich nog wel zullen herinneren, heeft bijdragen in zijn werk opgenomen van Dr. Bavinck over de Zending in de H. Schrift, van Dr. M. Kolijn over het zendingswerk van de Geref. Kerk in Amerika, en van Dr. L. S. Huizenga over den zendingsarbeid in Zuid-Amerika, terwijl Ds. H. Dijkstra van Smilde de hoofdstukken over de Nederlandsche zending in Oost-Indië heeft gerevideerd. Ook wat de uitgave zelf betreft, is dit boek product van samenwerking. Uitgeefster is de onder Gereformeerden niet onvermaarde firma Eerdmans-Sevensma te Grand-Rapids, drukker en uitgever voor Nederland is de heer J. H. Kok te Kampen.

De bedoeling van Dr. Beets met het schrijven van dit werk was „zendingsliefde te kweeken, zendingskennis te vermeerderen, zendingsgebed te vermenigvuldigen, en het geven van geld en van kroost voor de heilige zaak der Missie te bevorderen". De schrijver had zich dus niet tot taak gesteld een meer wetenschappelijk gehouden geschiedenis der Zending te geven, gelijk Warneck in zijn *Abriss* bood, maar een overzicht van de voornaamste personen en feiten in de geschiedenis der Zending ten behoeve van „ons Hollandsch volk".

Wie dezen maatstaf bij de beoordeeling aanlegt, zal moeten erkennen, dat Dr. Beets uitnemend geslaagd is. In frisschen stijl, vaak op pakkende wijze, weet hij van de zendelingen en hun wedervaren te vertellen. De verwachting is niet ongegrond dat dit boek ook door „ons volk" in Nederland zal worden gelezen. In de bibliotheken van Jongelingsvereenigingen mag het niet ontbreken; bij de behandeling van de zendingsgeschiedenis op die vereenigingen is het een *bron*.

Zoo, wat ik hoop, een derde uitgave noodig mocht blijken,

u ik den Schrijver willen aanraden de Zending der Gerefor-eerden in de dagen der Oostindische Compagnie wat breeder behandelen. (Op blz. 83/4 had bij de mannen die over Zen-ngstheorie handelden Voetius ook wel genoemd mogen zijn. f het *Seminarium Indicum* „een soort Theologische School" eweest is in den zin zooals wij dat thans verstaan, waag ik te twijfelen.) Ook zou de vraag overwogen kunnen worden of mmige opschriften boven de hoofdstukken niet wat soberder oesten zijn. Titels als *De vechtersbaas, die apostel van Schot-nd werd, Ansgar de Droomer, de apostel van het Noorden, Een urbrand die een fakkel werd,* en dergelijke. vind ik niet be-aald mooi.

T. HOEKSTRA.

BOEKAANKONDIGING.

J. BAVINCK. **De Heidelbergsche Catechismus.** Deel II. *Kampen.* J. H. KOK. 1915.

De tweede druk van Ds. Bavinck's Catechismuspreeken is thans verschenen. Ze zijn vol leering, vermaning en vertroosting. Een aanwinst voor de bibliotheek van vacante kerken.

T. H.

H. C. VAN DEN BRINK. **De Heidelbergsche Catechismus** met teksten uit de Heilige Schrift en verwijzingen naar de beide andere formulieren van eenigheid. *Den Haag.* J. BOOTSMA. 1915.

Een practisch ingericht boekje. De teksten zijn met zorg gekozen. Of er niet te veel zijn om van buiten te laten leeren?

Moge bij een volgenden druk een pagina *Errata* niet noodig zijn.

T. H.

O. BOERSMA. **Uit Schrift en Belijdenis.** E. J. BOSCH. *Nijverdal.* 1915.

Een compendium van de dogmatiek, dat ik voor oudere catechisanten zeer nuttig acht. Bij het onderwijs in de Christelijke Religie aan Gymnasia, Hoogere Burgerscholen, Kweekscholen enz. kan het goede diensten bewijzen.

T. H.

Jaarverslag van den Evangelisatiearbeid der Geref. Kerken in N.-Brabant en Limburg over 1913/1914.

Het werk der Evangelisatie in onze zuidelijke provinciën maakt goeden voortgang. God zegent den arbeid der broederen. *Heerlen* kreeg een Dienaar des Woords. *Helmond* verkeert in blijde verwachting. Wanneer zal *Maastricht* een eigen Dienaar des Woords mogen begroeten?

Het Verslag, opgesteld door den ijverigen Secretaris, worde in het land boven den Moerdijk door velen gelezen!

T. H.